

УДК: 37:929 Филиповић М.
027.52:027.1(497.11)

Мр Маријана МАТОВИЋ
библиотекар савешник
Градска библиотека
„Владислав Пејковић Дис“, Чачак

УЧИТЕЉ, РАТНИК И ЛЕГАТОР МИЛИВОЈЕ ФИЛИПОВИЋ (1871-1941)

(Поводом 145-годишњице рођења и 75-годишњице смрти Миливоја Филиповића и 100-годишњице Првог светског рата)

Ко је учинио добротинство нека ћушти, нека прича онај ко га је њримио.
Луције Енеј Сенека (око 4. год. п. н. е. – 65. год. н. е.)

АПСТРАКТ: *Захваљујући Леаишу Миливоја (1871-1941) и Божидарке (1874-1959) Филиповић, завешћаном 1948. године шадашњој Градској књијници и чишаоници у Чачку, најстарија чачанска усћанова кулшуре већ седам деценија баштини ово нејроцењиво књијсно блаио од око 4.000 изванредно очуваних монографских и серијских ѡубликација с краја XIX и ѡрве ѡловине XX века. Пасионирани библиофили и колекционари исћанчаној укуса, учишељски брачни ѡар Миливоје и Божидарка Филиповић чишавој живоиша ѡосвећено и зналачки боћашили су своју колекцију књића и рукоиисне грађе, дојуњену личним ѡредмеиша. Сћручно ѡроценивши изузећну вредност ове личне библиотеке, Ућравни одбор Народне библиотеке Србије 26. децембра 2013. године уврстио је овај леаиш у **Лисћу сћаре и реишке библиотеке грађе од великој значаја**. У раду се, ѡоред биографиа дародаваца и исћоријаиша њихове библиотеке, ѡрви ѡуш објављују до сада нејознаиши ѡодаци о одликовањима Миливоја Филиповића – Албанској сћоменици (1921) и Ордењу Свеићој Саве V (1922) и IV рега (1928) којима га је краљ Александар Први Караћорћевић одликовао за учешће у Првом свеићском раишу и рад на народном ѡросвећивању, а чувају се у Мећуошћинском исћоријском архиву у Чачку. Сасћавни гео рада чине и изводи из сачуваних бележница Миливоја Филиповића о свакодневном ѡриваићном живоишу са ѡодацима о набавци књића, као и о учешћу у раишовима 1912-1918.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *леаиш, библиотека целина, лична библиотека, Леаиш Миливоја и Божидарке Филиповић, Градска библиотека „Владислав Пејковић Дис“ Чачак, сћара и реишка књића, раишне бележнице Миливоја Филиповића, рукоиисна грађа Миливоја Филиповића, раишне сћоменице Миливоја Филиповића, Лисћа сћаре и реишке библиотеке грађе од великој значаја*

Чачак – Страцимиров град на Западној Морави

Средњовековни Градац на Западној Морави, данашњи Чачак (сл. 1), чији простор различите етничке групе насељавају више од 7.000 година, један је од малобројних српских

градова који бележе више од осам векова непрекинутог трајања, сведочећи о упорном опстајању и виталном трајању српског народа у драматичној хиљадугодишњој историји

балканског цивилизацијског простора. Током дугог битисања, ово „насеље дивно као рајски врт“, како га је својевремено описао гласовити османски путописац Евлија Челебија, расло је и развијало се око данашњег Храма Светог Вазнесења Господњег, некада манастира посвећеног Богородици Градачкој, чије се зидање (1198) везује за кнеза Страцимира, брата Стефана Немање. Први писани трагови о Богородици Градачкој налазе се у *Синуденичком ѿиѿику* Светог Саве који је он писао као старешина тог манастира између 1207. и 1215. године. О значају храма сведочи и повеља краља Стефана Првовенчаног, исписана на зиду жичког звоника, према којој је Богородица Градачка по значају изједначена са три најважнија краљевска манастира тога доба: Студеницом, Светим Ђорђем у Расу и Хиландаром.

Судбина цркве Богородице Градачке својеврсна је метафора историје Чачка од средине XV века и коначног слома српске државе 1459. до Боја на Љубићу 1815. године као најзначајније битке Другог српског устанка. На њеним куполама три пута су се смењивали крст и полумесец, да би коначно, након велике обнове коју су водили кнез Милош и господар Јован Обреновић 1834. године, црква била обновљена и посвећена Вазнесењу Господњем, од када и датира њен данашњи архитектонски облик (сл. 2).

Током осмовековног постојања Страцимировог града, некадашњег седишта Епархије жичке (до 1934), генерације његових житеља - како личности од националног значаја, тако и људи мање познати ван локалних оквира - континуирано су богатали друштвену и културну историју Чачка и Србије значајним духовним и материјалним наслеђем које данас представља незаобилазне симболе града.

Међу овим знаменитим личностима које су себи за живота подигле најтрајнији споменик за вечни спомен и памћење, на ползу и понос своје отечеству, истакнуто место

заузимају учитељи, добротвори и легатори Миливоје (1871-1941) (сл. 3, 4) и Божидарка (1874-1959) Филиповић чија је драгоцену породичну библиотеку, данас у власништву Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ у Чачку, готово пуних седам деценија препознатљиво обележје града Чачка и најверније сведочанство духа и интелекта ових изузетних књигољубаца, али и друштвеног живота у Србији на прелому XIX и XX столећа (сл. 5).

Духовни споменик за незаборав

„Посетиоцу Научног одељења Градске библиотеке у Чачку прво што пада у очи, то су осам стаклених ормана пуних укусно укоричених књига. По правилу, задиви га сазнање да је та посебна библиотека легат Миливоја Филиповића, учитеља у пензији из Чачка [...].

Заиста, у ту библиотеку уложен је читав један живот. Биографија њеног творца – то је у ствари историја ове библиотеке“,¹ бележи у емотивним сећањима на пријатеља Миливоја, „дивног и ретко племенитог човека“, професор чачанске Гимназије Драгомир С. Поповић (1899-1986). О занимљивом животном путу ових добротвора аутентично сведочи и сачувани рукопис Божидарке Филиповић *Црѿице из животоа Миливоја и Божидарке Филипѿовића бивших учиѿеља* (сл. 6).²

Несебично дарујући своје непроцењиво књижно благо будућим нараштајима, ови

[1] Драгомир С. Поповић, „Миливоје Филиповић: (1871-1941)“, *Градац* бр. 32 (јануар-февруар 1980): 46-60 [штампано и као сепарат]. У целости је, под насловом „Миливоје Филиповић и његов легат“, прештампан у часопису *Глас библиотеке* бр. 1 (децембар 1988): [26]-41. На овом тексту базирани су бројни каснији написи, радио и ТВ емисије о Филиповићима и њиховом легату.

[2] „У богатој архивској и мемоарској грађи Међуопштинског историјског архива у Чачку налазе се драгоцену сећања Божидарке Филиповић, учитељице из Чачка [фонд *Varia* 1885-1967, К 5/19]. Она је својим сећањима, написаним на 37 страна, дала назив *Моје усѿомене*. У њима је описала, радом и стваралаштвом испуњену, биографију свога мужа Миливоја Филиповића, али и своју (*Моје усѿомене* : [писане од 2. XI 1942. до 4. X 1954]), приредио Милутин Јаковљевић, *Изворник : грађа Међуопштинској историјској архива* бр. 6 (1989): 201-219. Фотокопија овог рукописа чува се у саставу Легата.

свестрани интелектуалци подигли су себи најтрајнији духовни споменик за незаборав.

Ко су Филиповићи?

Миливоје Филиповић

Миливоје Филиповић (Равна Гора, 1871 - Чачак, 24. јун 1941) рођен је испод планине Мучањ (*срез моравички, ојшћина брезовска*), у сиромашној и многочланој патријархалној сеоској породици. Одраста уз два брата и три сестре,³ чувајући овце, са обавезном фрулицом у руци (чобанске песме и игре научене у раној младости често ће свирати и у познијим годинама, у часовима доколице и одмора). Зимом би у кући слушао бајке које је приповедала његова мати Синђелија и песме које је уз гусле певао његов отац Василије.

Из те средине, која је вековима живела на готово непромењен начин, понео је чврсте моралне принципе и схватање вредности којих се непоколебљиво држао читавог живота. Отуда његова љубав према народној поезији и гуслама које је и у познијим годинама узимао у руке како би са задовољством одгудио и отпевао коју песму. Овај национални инструмент био му је и додатна инспирација за изучавање српске историје.

Рано осетивши жеђ за књигом, без знања и одобрења родитеља, једанаестогодишњи Миливоје одлази у суседно село Миланцу, где учитељ Миленко Нешовић у отреситом и бистром дечаку препознаје природну даровитост за учење. После основне школе у Миланци

[3] У књизи Делимира Стишовића *Брезова њог Мучњем* (Београд: Културно-просветна заједница Србије, 2003), у поглављу „Родослови породица и фамилија : Равна Гора“, 400, о Филиповићима је записано: **Филиповићи (5 кућа, Никољдан): „Пејрово ојшомсјево: Пејтар (1804) Филиповић је имао: Василија и Ристица. Василије се венчао са Синђом, кћерком Милорада Ојганића из Високе, 1867. године. Василије је добио: Ђорђа (1868), Кашу, Василију, Тихомира, Миливоја [1871] и Ђулку. Каша је била удаћа у Гавриловиће у Гај. Миливоје је био најпре учитељ, а онда и школски надзорник за ојжешки срез.“** Аутор је у поглавље *Истакнућији људи*, „поштујући укупан допринос и стваралаштво, њихова прегнућа, стручна и друга звања“, као првог уврстио Миливоја Филиповића.

(1882-1886), Миливоје завршава пет разреда гимназије у Ужицу (1886-1890) и Учитељску школу у Београду (1891-1894).⁴ Као одличан, а сиромашан ученик, већ од уписа у први разред Учитељске школе (1891) прима стипендију („благодејање“). Још тада пожелело је да створи сопствену библиотеку. Када је окончао школовање, већ располаже са пуна два сандука књига, зачетком своје библиотеке коју ће доцније пасионирано и са љубављу непрекидно допуњавати.

У Учитељској школи на младог Миливоја највише је утицао Живко Поповић,⁵ професор српског језика и књижевности, који му је улио и развио љубав према књижевности, непрестано га подстичући на стварање личне библиотеке.

По завршетку учитељске школе 1894, Миливоје је исте године постављен за учитеља основне школе у селу Кремни (тада *окрујжички, срез златиборски*), где наставља да обогаћује свој књижни фонд.

Нови подстицај и помоћ у увећавању овог писаног блага била је женидба са Божидарком Лазовић, учитељицом у Приликама код Ивањице (сл. 7).

Божидарка (Лазовић) Филиповић

Божидарка Лазовић (Лозница код Чачка, 8. јануар 1874 - Београд, 9. октобар 1959) рођена је као треће од дванаесторо деце⁶ у имућној

[4] У овој школи, у којој су „*сви ученици у њој синови сиропних родитеља, и нема ни једној имућнијеј ћака*“, Миливоје са одличним успехом полаже учитељски испит у деветнаестом колу [генерацији – прим. М. М.] (1894) (Јован Миодраговић, *Учитељска школа у Београду : за њрвих двадесет и њећ година својеја живоја* (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1896), 28, 86, 94. Ова публикација такође је део Легата).

[5] Унук главног кнеза Пожешке нахије Васе Поповића који је имао своје седиште у Чачку.

[6] Божидаркина сестра Милева Лазовић Петковић (Чачак, 1882 – Београд, 1954), једна од првих жена револуционара, завршила је основну школу и Нижу гимназију у Чачку, а Филозофски факултет у Београду, те је постављена за наставницу српског језика у Чачку. Удала се 1910. за истакнутог социјалисту Тасу Петковића, сестриња Светозара Марковића. Као професор гимназије службовала је у Чачку, Тетову, Јагодини

чачанској породици. Отац Димитрије био је земљорадник, а мајка Филипа интелигентна и писмена жена која је волела књигу, па је настојала да школује своју децу. До Божидаркиног рођења⁷ родитељи живе у селу Лозници, испод планине Јелице. Божидарка у родном граду завршава основну школу и четири разреда гимназије (1889/90), а Вишу женску школу у Београду 1892. године, стекавши диплому учитељице. По завршеној школи годину дана борави у родитељској кући. Од октобра 1893. службује у Приликама (*срез моравички*), а крајем октобра 1894. верила се са Миливојем Филиповићем, тада учитељем у Кремни. Јануара 1895. венчавају се у приличкој цркви.

Заједничка библиотека

У јесен 1895. године Филиповићи су премештени у село Катиће (*ојшћина брезовска*), где настављају систематско прикупљање књига за сада већ заједничку библиотеку, „која им је у часовима одмора, нарочито за време дугих зимских ноћи, када снег завеје брдске путеве и учини брдска насеља неприступачним, била једини извор задовољства, веза са светом, утеха у самоћи и подстрек да истрају на свом мучном послу. Истина, план за куповину књига и уређење библиотеке Божидарка је препустила Миливоју, али му је ставила на расположење сва своја примања.“⁸

У Катићима службују четири године, али су се мештани још дуго са симпатијама сећали младог учитељског пара који су њихове старешине „на крају школске године увек најбоље оценили и похвалили“, записаће Божидарка у својим *Успоменама*.

.....
и Панчеву, а до пензије у Женској учитељској школи у Јагдини. Умрла је 1954. у Београду. Од 1963. лични фонд Милеве Лазовић Петковић чува се у Међуопштинском историјском архиву у Чачку. О овој необичној жени у више наврата писао је и *Чачански Глас*, који јој је објавио и некролог.

[7] Родитељи су јој наденули име Божидарка, јер је рођена на други дан Божића.

[8] Драгомир С. Поповић, *н. г.*, 48.

Млади учитељ преноси своју љубав према књизи и на школски одбор, уз чију ће новчану помоћ оформити и солидну школску библиотеку која ће задивити филозофа Божидача Божу Кнежевића (1862-1905), када је као школски ревизор обилазио школе у *срезу моравичком*.

Из Катића Миливоје и Божидарка премештени су 1899. године у село Горњу Добрињу код Пожеге Ужичке (родно место кнеза Милоша Обреновића), где ће провести највећи део радног века - 20 година (до 1919).⁹ Уз солидан смештај и услове за рад створили су узорно домаћинство, чак су купили чезе и коња. Тада су од својих плата могли да одвајају знатну суму за куповину књига: „За време свога службовања у Горњој Добрињи, Миливоје и Божидарка су сваког лета проводили по месец дана у Београду. Тамо је Миливоје, обилазећи књижаре и антикварнице, куповао књиге, а затим их давао књиговесцу ради повезивања. Он је чак у неколико махова доводио књиговесца из Београда у Горњу Добрињу, држао га на стану и храни, да би му под његовим надзором коричио књиге по његовом укусу.“¹⁰ Вештина Миливојевог књиговесца и данас изазива дивљење. Из *Књије дуговања и појшћивања* Исаила А. Петровића (1865-1914) види се да је и овај угледни чачански штампар, књижар и књиговезац, 1899. године укоричио 34 књиге за Миливоја Филиповића, као и за школску библиотеку у Брезови, где је Филиповић тада радио. Такође је у фебруару 1904. укоричио пет књига *Ошћидине* према узорку који му је Филиповић послао из Горње Добриње.¹¹

Веома избирљив у погледу набавке и заштите својих књига и увек благовремено информисан о збивањима на књижарском тржишту, Миливоје купује књиге по унапред

[9] Миливоје М. Вукићевић, *Добриња : до 1921. године* (Београд [итд.]: Одбор за проучавање села САНУ [итд.], 1995), 806-834, 839, 846.

[10] Драгомир С. Поповић, *н. г.*, 48-49.

[11] Марија Орбовић, „Књижар и штампар Исаило А. Петровић“, *Зборник радова Народне музеја XXVI* (1996): 149.

припремљеном списку, а књижари га, као сталну муштерију, редовно обавештавају о сваком новом или ретком и старом издању. Вазда жељни нових знања, Филиповићи у Београду посећују и позориште и друге културне установе, као и разне приредбе.

Упоредо са комплетирањем своје књижне збирке, Миливоје и Божидарка ће оформити и школску библиотеку која ускоро постаје најбогатија у читавој области.

У време када је у Србији леп и частан учитељски позив један од најцењенијих, а књига представља једну од животних потреба грађанске класе, Филиповићи иду далеко испред свог времена и простора. Набављају и грамофон са четрдесетак плоча, слушајући музику са сељанима током дугих зимских ноћи.

У напорној, али племенитој просветитељској мисији Филиповићи налазе радост и задовољство, те ће и доцније, сећајући се свог учитељевања на селу, Миливоје често говорити: „Кад бих се поново родио, опет бих волео да будем учитељ на селу.“

Током двадесетогодишњег службовања у Горњој Добрињи, Миливоје учествује у Балканским ратовима 1912-1913, а 1914-1918. године и у Првом светском рату (сл 8). Након победе српског оружја, крајем 1918. враћа се свом учитељском позиву и школи у Горњој Добрињи.

Тек после 25 година Миливоје добија прво признање за свој предани педагошки рад - 1919. постављен је за школског надзорника за срез пожешки и ариљски, са седиштем у Пожеги, где је и Божидарка премештена као учитељица (сл. 9, 10, 11).

На новом положају, користећи богато искуство, знање и љубав према професији, Миливоје несебично упућује младе учитеље у тајне просветитељског рада. Уживајући огроман ауторитет код млађих колега, подстиче их да стварају школске библиотеке.

Из Миливојевих бележница сазнаје се да су скоро све школе на територији његовог надзорништва претплаћене на редовна кола Српске књижевне задруге, а већина је примала *Српски књижевни јласник* и *Мисао*, као и часописе *Учишћел* и *Наш лисћ*.

Поред школских учила, Миливоје за школе набавља и све остале потрепштине.

С обзиром на повећане приходе, појачаним интензитетом и даље попуњава своју библиотеку.

Као изванредан ерудита, Миливоје је и активан члан разних друштава, између осталог и редован члан Географског друштва из Београда од 1923. године. На захтев појединих научника за *Српски етнографски зборник* шаље грађу са терена, те му Српска краљевска академија 1925. објављује написе о селима Средња и Горња Добриња.¹² Миливојеве радове веома је ценио и Јован Цвијић,¹³ неколико пута гост у његовој кући у Пожеги.

Ратне маргиналије Миливоја Филиповића

Током двадесетогодишњег службовања у Горњој Добрињи, Миливоје ће свом отечеству одужити највећи дуг - у балканским ратовима 1912-1913. године учествује као поднаредник, комесар и писар Другог одељења Профијантске колоне Дринске дивизије првог позива, а када 1914. избија Први светски рат, као наредник, а потом и писар Профијантске колоне Дринске дивизије другог позива, поново је на ратним положајима. Са својим ратним друговима преживљава српску голготу - прелази Албанију, од 24. јануара до 19. октобра је на Крфу, а затим и на Солунском

[12] Миливоје В. Филиповић, „Средња Добриња, Горња Добриња“, *Српски етнографски зборник*, књ. 34. *Насеља и њорекло сјановништва*, књ. 19 (1925): 89-93.

[13] Међу појединачним документима различите провенијенције 1813-1940. која се чувају у Међуопштинском историјском архиву у Чачку, налазе се и писма Јована Цвијића и Матије Мурка, словеначко-чешког слависте, породици Филиповић.

фронту, али непрекидно другује са књигом - у 1914. години прочитаће их 16, а у 1915. чак 24! У складу са својом навиком да у сваком месту прво потражи књижару, Миливоје чак и у жеку рата у свету писане речи налази уточиште од сурове стварности - чита их, али и купује током кратког предах од борбених дејстава у Нишу, Микри, Солуну, Драчу, Матијасу и Потамосу на Крфу...¹⁴ Према захтевима ратне службе, Миливоје током 1917. обавља дужност писара у Другој чети Првог батаљона немачких заробљеника, а 1918. је и учитељ неписмених војника у Реконвалесцентном одељењу у Микри код Солуна.

Осим у Миливојевим оригиналним ратним бележницама које се чувају у склопу Легата, забелешки са ратишта највише је на књигама из редовног кола Српске књижевне задруге, историјама српске и делима домаће и стране књижевности. Ови изузетно занимљиви записи представљају аутентичне координате Миливојевог кретања током ратова 1912-1918:¹⁵ „Прочитао раније издање у априлу 1910. г. у Врњцима и у мају 1916. на Крфу Мил. Филиповић учит.“; „Прочитао 8.-10. фебр. 1913. Мил. Филиповић, учит.-војник, Доњи Адровац близу Алексинца“; „Прочитао 11.-II-913. Мил. Филиповић учит. Доњи Адровац“; „Прочитао 1.-2. априла 1913. М. Филиповић учит., писар Проф. Колоне Дринске Дивизије I поз. Житковац код Алексинца“; „Прочитао 8.-11. априла 1913. Мил. Филиповић учит., писар Проф. Колоне Дрин Див. I логор Житковац код Алексинца и у јулу 1919. Мил. Филиповић, учитељ Добриња“;

[14] У Солуну је постојала „Српска књижара М. Ристивојевића“, чији је штампил утиснут на џепном календару за 1918. годину, који је Миливоју служио као бележница, а данас је саставни део Легата. Миливоје је повремено одлазио у Солун, нарочито док је боравио у Микри, те је несумњиво извршио број књига набавио у тој књижари, а касније их пребацио у Србију. Део његових ратних бележки објављен је у књизи *Рајни дневници Ужичана: 1912-1918* (Ужице: Историјски архив, 1995): 499-502.

[15] Сви цитати наведени су без лекторских и коректорских интервенција, тј. без усклађивања са савременим српским језиком и правописом, како би се сачували аутентичност изворног текста и драж архаичног српског језика.

„Прочитао 29.-30. апр. 1913. г. Мил. Филиповић, учит.-војник Житковац - кантоман - писар проф. Колоне Дринске Див. I п.“; „Прочитао у јуну 1913. год. Мил. Филиповић, учит. писар проф. Колоне Дрин. Дивиз. I поз. у Велесу и у новембру 1917. Мил. Филиповић учит. писар у 2. г. I бат. немачких заробљеника Бањица на прузи Солун-Битољ“; „Ову сам књигу купио у Нишу при повратку из Јужне Србије као војник Мил. Филиповић, учитељ 19.-VIII-913. Ниш“; „Прочитао у фебруару 1914. Мил. Филиповић учит. Добриња и у јуну 1916. Крф“; „Прочитао 31. марта 1914. М. Филиповић учит. Б. Ф. Врњци и 16.-18. нов. 1917. Милив. Филиповић учит. Бањица на прузи Солун Битољ“; „Прочитао у априлу 1914. Мил. Филиповић, учит. Врњци и на Петковицу 1919. Мил. Филиповић, учит. Добриња“; „Читао 19.-24. јуна 1914. идући из Добриња у Брезову и натраг Милив. Филиповић, учит.“; „Прочитао 17-21. јула 1914. Мил. Филиповић учит. писар Проф. Колоне Дрин. Дивиз. II поз. Ваљево“; „Прочитао 1., 2., 7. и 8. авг. 1914. Мил. Филиповић учит. писар Проф. Колоне Дрин Дивиз. II поз. Комирић - подрински окр. Каменица „ваљевски“ „ „ „“; „Прочитао у августу 1914. г. Милив. Филиповић учит. писар Проф. Кол. Дрин Дивиз. Завлака окр. подрински“; „Читао у септембру 1914. Миливоје Филиповић, учит. кад сам дошао на одсуство из Завлаке подринске Добриња“; „Прочитао у септ. и октобру 1914. Милив. Филиповић, учит., писар проф. Колоне Дрин. Дивиз. II поз. - Завлака - на путу Ваљево-Лозница“; „Прочитао 16.-18. окт. 1914. Мил. Филиповић учит.-војник у Завлаци - Подриње“; „Прочитао у октобру 1914. г. Милив. Филиповић, учитељ-војник, логор у Завлаци окр. подрински“; „Прочитао 17.-18. нов. 914. Мил. Филиповић, учит. писар Проф. Колоне Дринске Дивиз. II поз. у Гор. Трешњевици под Рудником“; „Прочитао 1.-14. дец. 1914. Милив. Филиповић учит. писар Проф. Колоне Дрин. Дивиз. II поз. у Лазаревцу и Мељаку окр. беогр.“; „Прочитао

15.-28. дец. 914. Мил. Филиповић учит. у Лазаревцу у возу између Крушевца и Чачка и у Чачку“; „Прочитао у јануару и фебр. 1915. у Лазаревцу Милив. Филиповић, учит. војник и у септ. 1918. у Микри код Солуна МФ. уч. војник“; „Прочитао 27. фебр. 915. Мил. Филиповић, учит. у Шопићу“; „Прочитао 9. и 10. маја 1915. Мил. Филиповић, учит.-војник у Лазаревцу“; „Прочитао 4. јула 1915. Мил. Филиповић учит. у Лазаревцу“; „Прочитао 16. окт. до 25. окт. 1915. у одступању од Вучковице код Крагујевца до Баљевца испред Рашке Милив. Филиповић учит.“; „Прочитао крајем децембра 1915. Миливоје Филиповић, учит. писар Проф. Колоне Дрин. Див. II поз. у Плавници на Скадар. језеру у Црној Гори“; „Прочитао 17.-21. јануара 1916. г. Мил. Филиповић учител у Албанији код Драча“; „Прочитао у марту 1916. Мил. Филиповић учител у Матијасу на Крфу“; „Прочитао 29. авг.-8. септ. 916. у Потамосу на Крфу МФ учит.“; „Прочитао у септ. 1916. Милив. Филиповић учител, у логору у Потамосу на Крфу“; „Прочитао 10.-15. септ. 1916. г. у Потамосу на Крфу Милив. Филиповић, учит. војни обвезник“; „Прочитао у новембру 1916. у Микри код Солуна у заробљ. команди Мил. Филип. учит.-писар“; „Прочитао у јануару 1917. у селу Асан-Обу близу Црне Реке у Маћедонији Мил. Филиповић учит. писар у 2. чети 1. батаљона немачких заробљеника“; „Прочитао у 1917. години Мил. Филиповић, учител, Солунски фронт“; „Прочитао у фебр. и марту 1917. у логорима поред Црне Реке у Макед. Милив. Филиповић, учит.-писар у 2. чети I батаљона немачких заробљеника“; „Прочитао у јуну и нов. 1917. Милив. Филиповић учит.-војник у I Завојишту Дринске Дивизије у Бањици на прузи жељ. Битољ-Солун у Грчкој“; „Прочитао у јулу 1917. г. у I Завојишту Дрин. Дивизије у Бањици на прузи Солун-Битољ Милив. Филиповић учител“; „Прочитао 11.-14. новембра 1917. у Завојишту Дринске Дивизије у Бањици на прузи Солун-Битољ

Милив. Филиповић учит.-војник“; „Прочитао 23.-27. априла 1918. Миливоје Филиповић, учител, учител неписмених војника у реконвалесцентном одељењу у Микри Микра код Солуна“; „12.-13. маја 1918. Милив. Филиповић учител Микра код Солуна“; „10.-11. јуна 1918. Милив. Филиповић учител Микра код Солуна“; „Прочитао у октобру 1911. Мил. Филиповић, учит. Б. Ф. Добриња и 12.-16. јуна 1918. Мил. Филиповић, учител-војник Микра код Солуна“; „Прочитао 17.-21. јуна 1918. Милив. Филиповић учител, у реконвалесц. Одељењу као учител неписмених војника Микра код Солуна“; „Прочитао 2.-7. јула 1918. Милив. Филиповић учител Микра код Солуна“; „Прочитао 26.-27. јула 1918. и 4. и 5. септ. „ Мил. Филиповић учител Микра код Солуна“; „Прочитао 26.-28. авг. 1918. Мил. Филиповић учител у Микри код Солуна“; „Прочитао 30. авг. 1918. и 30. октобра 1918. Милив. Филиповић учит. Микра“; „Прочитао 1.-2. окт. 918 Мил. Филиповић учит. Микра код Солуна“; „Прочитао 20. октобра 1918. Мил. Филиповић учит. Микра“...

Након победоносног рата, крајем 1918. године враћа се свом учитељском позиву и школи у Горњој Добрињи, али држава није заборавила ратне заслуге својих неустрашивих ратника - „за верност Отаџбини 1915. год.“ краљ Александар Први Карађорђевић „благоволео је одликовати Свога ратног друга: *резер. њоднар. Миливоја В. Филипковића, из Брезове, обвез. њисара њри шџабу Проф. колоне Дрин. Див. II њоз. Албанском сџоменицом* што му овим потврђује Канцелар Краљевских Ордена, [у потпису:] *Ђенерал Пав. Јуришић Шџурм* (23. новембра 1921. год. у Београду)“.

Три године касније, на предлог министра просвете Светозара Прибићевића, краљ Александар одликује „*Госџодина Миливоја Филипковића, школској надзорника у Пожези*“ **Краљевским орденом Свџџоја Саве њџџим (V) редом** [у потпису:] Канцелар Краљевских

ордена, Дивиз. Ђенерал Душан Сџефановић (1. децембра 1922. у Београду)" (сл. 12).

Чачанске године

Када су Миливоје и Божидарка истовремено пензионисани 1926. године, купују кућу у Чачку, у Синђелићевој улици бр. 10 (која и данас постоји) (сл. 13, 14).

У Међуопштинском историјском архиву у Чачку чува се оригинални документ Суда општине пожешке, од 7. марта 1927. године: *Суду Ойшџине Чачанске: Миливоје Филиповић, учиџел у џензији из Пожеје, изјавио је да жели да се из ове ойшџине исели и сџално живи у џој ойшџини. Именовани од фамилије са собом има само жену Божидарку. Именовани су владања доброј и нема никакве законске смејње за ово исељавање. На основу чл. 16 Зак. о ойшџинама Суду ујуђује ї. Филиповића с молбом да їа џримиџе за своја їрађанина. Прегс. Суда Р. М. Јовичић.*

Документ датиран истим датумом (7. марта 1927) Миливоје упуђује *Суду и одбору ойшџине Чачанске: Молим суд и одбор да ме џриме за своја їрађанина, џошџо овде као џензионер мислим сџално живеџи їде сам и кућу куйио. Подносим одселничко їисмо ойшџине Пожешке їде сам до сад живео. Таксу їлађам. Миливоје Филиповић, учиџел у џензији.* Нешто касније (24. марта 1927), Миливоје се поново обрађа Суду општине чачанске: *Молим Суд да ми изда уверење да сам џримљен за їрађанина ойшџине Чачанске. Уследио је позитиван одговор Суда да је молиоц ї. Миливоје џримљен за їрађанина ове ойшџине одлуком ойшџ. одбора од 23. ов. мес. бр. 2102. Такса је најлађена. За їредсед. Суда, Обрен Јањић.*

Филиповићи 1927. и званично постају грађани Чачка, где ће провести 15 последњих заједничких година.

Чачанин Михаило Симић (1926) са пијететом се сеђа ових племенитих људи: „Када су се венчали, моји родитељи су становали у кући у Синђелићевој улици број 8, последњој

низу од Мале пијаце, коју је сазидао деда моје мајке Илија Кривачић. Кућа је била подељена по вертикали на два дела, имала је два стана и сваки је имао свој посебан улаз и своје посебно двориште. У први део куће, када се прилази од Мале пијаце, уселили су се младенци, а у другом делу, био је стари учитељ Филиповић [...]

Из куће у Синђелићевој носим свега неколико слика. Једна је изглед стана учитеља Филиповића у који сам одлазио и после пресељења. Никада нисам видео стан у коме су, практично, сви зидови били прекривени књигама. Када је мој отац настрадао, у кући је било око три хиљаде књига. Али, чини ми се, онолико књига као код учитеља Филиповића никада нисам видео у неком приватном стану. Истина, наш стан у Краљеву је био непоредиво већи, али књиге учитеља Филиповића остале су ми у неизбрисивом сеђању, јер унутрашњост те куће није личила ни на једну другу - све је било покривено књигама. А у тој кући сам био често. Стари учитељ и његова жена су много волели децу, а ја сам им био при руци. И сваки час су ме водили код себе.¹⁶ Заиста, унутрашњост њихове куће представљала је својеврстан куриозитет тог доба - више од три хиљаде књига прекривале су готово све зидове њиховог дома.

За Миливојеву дугогодишњу преданост учитељској и надзорничкој служби уследило је још једно краљевско одликовање: „*На їредлої Нашеї Минисџра Просвеїе*“ др Косте Куманудија, „*а за рад на народном їросвеђивању*“, краљ Александар Први Карађорђевић одликовао је „*Госїодина Миливоја Филиповића, учиџелџа у џензији, Краљевским ордемом Свеїоїа Саве чеїврїим (IV) регом* [у потпису]: Канцелар Краљевских ордена, Дивиз. Ђенерал Душан Сџефановић (27. јануара 1928. у Београду)" (сл. 15).

Миливоје и Божидарка свога порода нису имали, али су децу неизмерно волели,

[16] Михаило Симић, *Чачак и Чачани некад* (Београд: М. Симић, 2002), 49.

посветивши им читав свој живот. Следећи дугу српску традицију добротинства, ови хумани људи усвојили су Миливојеву синовицу, удали је и купили јој кућу. Миливоје новчано помаже и свог синовца на селу, а ишколовали су још најмање шест сиромашних ученика, касније угледних грађана.

У то време Чачак има знатно више хуманих друштава него данас, па Филипковићи уплаћују и добровољне прилоге за Хумано друштво „Сиромашни малишан“, које је основала група грађана 1. маја 1932. Задатак чланова Друштва био је „да добровољним приложима грађана, сваке године о Божићу и Ускрсу (према материјалној могућности), одену један број сиромашне и добре деце свих основних школа. Хумано друштво је престало да ради 31. децембра 1945“.¹⁷

Када је фебруара 1934. у Чачку основан Пододбор Друштва кнегиње Зорке за помагање незбринутих, са седиштем у Београду, „присуствовао је већи број угледних госпођа и госпођица“, а „за подпредседнице изабране су г-ђе Божидарка М. Филипковића учит. и Драга поч. Б. Паштровића пуковника - пензионерка“.¹⁸

Културно стециште

Пензионерске дане у Чачку Миливоје и Божидарка, поред дружења са родбином и пријатељима (сл. 16, 17), углавном посвећују читању и уређивању своје библиотеке којом се служе професори, ђаци, студенти и остали грађани, не само из Чачка, већ и ближе и даље околине, о чему пише и први број *Чачанског иласа*: „Најзад у Чачку има једна одлична Библиотека у правом смислу те речи; а то је Библиотека г. Миливоја Филипковића учит. у пенз. која садржи најлепше колекције најодабранијих књига из свих области. Али, она

[17] Витомир Василић, прир., *Водич Међуоштинској историјској архиви у Чачку* (Чачак: Међуопштински историјски архив, 1988), 414.

[18] [Аноним], „Оснивање хумане установе у Чачку“, *Чачански илас*, 4. март 1934, 2.

сама није довољна за Чачак ма да г. Филипковић љубазно излази у сусрет свима, *чесћо џуџа ризикујући...*“¹⁹

Бождарка ће се касније са сетом сећати тих „15 година лепог живота“, те у својим *Успоменама* записује: „За свих ових 15 година мој се муж највише занимао књигама, читао и уређивао нашу лепу библиотеку. По неку је књигу читао и по пет пута, али су остале увек уредне и чисте као да их није у руке узимао. Нашом библиотеком служили су се професори и остали грађани, но само оне које су ђаци узимали на читање, те су оштећене услед честе употребе.“

Пасионирани библиофил Миливоје до последњег дана није се растајао од књиге. Као пензионера ђаци би га често примећивали у дворишту док чита и питали се између себе шта ли овај стари господин вечито учи.

Малобројни живи Миливојеви савременици и данас се сећају старог учитеља ведрог духа и увек склоног шали, али чврстих схватања и опредељења: „Његово време било је испланирано до ситница. Као пензионер проводио би сваког дана у читању лети од 7, а зими од 8 до 12 часова, када би ручао, а затим, после краћег одмора, већ би у 13.30 часова наставио са читањем. Пред вече би редовно излазио да прошета Бедемом. У томе би га могло спречити само изузетно лоше време. Једино би тада свратио у кафану да са неким од пријатеља одигра партију таблића.

Преко године, као пензионер, редовно је два пута ишао са супругом у Врњачку Бању, једном у мају, а други пут у септембру.“²⁰

И као пензионер, Миливоје је активан члан Географског друштва из Београда (сл. 18).

Поред библиотеке, Филипковићи поседују грамофон и грамофонске плоче, а доцније и радио, те су посете њиховој кући

[19] Д. [Добривоје] Кочовић, „О потреби једне јавне библиотеке у Чачку“, *Чачански илас*, 16. јул 1932, 4.

[20] Драгомир С. Поповић, *н. г.*, 50-51.

оплећењивале сваког посетиоца. Видно место у кући заузимале су гусле на којима би Миливоје током зимских вечери певао народне песме научене од оца.

Благодарећи несвакидашњој образованости и умности, „све што је културно и напредно“ ово двоје честитих домаћина имали су у својој кући, где су „увек скромно и лепо живели и дочекали сваког друга и пријатеља правим српским гостољубљем.“²¹ Гости у њиховом дому, својеврсном културном стецишту, била су и знаменита имена српске културе и науке - Јован Цвијић, Љуба Давидовић, Стеван Јаковљевић, Ксенија Атанасијевић, Драгослав Страњакковић и многи други: „Сви су са похвалом говорили о нашој културној кући“, писала је Божидарка касније у својим *Успоменама*.

Захваљујући Миливојевом гусларском умећу, Чачак је једно од места у Србији у коме је словеначко-чешки академик Матија Мурко (1861-1952), проучавајући српско-хрватску народну епiku, два пута боравио у јулу 1931. током свог истраживачког путовања по југословенским земљама 1930-1932. године.

У свом *Иџинерариуму* (маршрути) Мурко хронолошким редом наводи места у којима се задржавао, а за завичајну историју Чачка, односно сусрет Матије и његовог млађег сина Станислава (Станка) Мурка са Миливојем Филиповићем, од посебног значаја су два Муркова доласка у Чачак 10. и 15. јула 1931. године: „Мени је пјевао само *Миливој Филиповић*, учитељ, родом из Брезове код Мучја, моравички котар (Ивањица) близу старе границе. Рођен г. 1871, учио је од оца; гусле су се онда свуда налазиле; стари су много радили у националном духу. Кад је био позват као гуслар краљу Александру Обреновићу, захтијевали су дворани, да скине капу,

али он је одговорио, једнако као и учитељ Јеврем Чакаревић из Ужица: 'Не, под капом'.“²²

Управо током прве посете Чачку, 10. јула 1931, Станко Мурко снимио је црно-белу фотографију Миливоја Филиповића који са гуслама у крилу седи у дворишту своје куће у Чачку. Поред њега стоје супруга Божидарка, непознати човек, девојчица и дечак (вероватно рођаци), што је једина фотографија са Мурковог путовања снимљена у Чачку (*сл. 19, 20*).²³

Непресушна интелектуална радозналост одводи Филиповиће и у многе европске градове у којима их не задивљују сјај и богатство Запада, већ историјски и културни споменици - два пута одлазе у Париз (преко Аустрије и Швајцарске 1930, преко Трста, Венеције и Милана 1931), потом у Дубровник (уз обилазак Херцег Новог, Рисна, Котора, Будве, Цетиња 1932, 1934), Цариград (преко Софије и Пловдива 1935), Беч (преко Будимпеште и Братиславе 1936), па поново Дубровник (1936, 1938). Пре сваког путовања Миливоје ишчитава путописе, студије и чланке, исцрпно се информишући о градовима које ће посетити.

Без сумње, овај занимљиви човек је „живео више духовним него телесним животом, а књига је за њега нешто исто тако неопходно

[22] Matija Murko, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike : putovanja u godinama 1930-1932*. Knj. 1-2 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951), 74.

[23] Фотографије су објављене у фото-албуму на крају другог тома монографије *Трагом српско-хрватске народне епике*. Поређане су према територији и местима где су певачи и певачице фотографисани. Филиповићева фотографија обележена је у албуму као *Сл. 20-1*, а у *Појису слика*, у одељку *Србија*, са легендом: *Чачак. Учићел Миливој Филиповић с обићелџа*.

Филиповићева фотографија данас се чува у Словеначком етнографском музеју (Slovenski etnografski muzej - SEM) у Љубљани, у Збиркама фотографија (Zbirke fotografij SEM) - Fototeka Matije Murka, у склопу Збирки предмета SEM (Zbirke predmetov SEM), са каталожним описом: **крај**: Čačak, Moravica, RS; **Класификација**: Duhovna kultura / Ljudska glasba, glasba / Vzgoja, izobraževanje / Šola, šolanje; **автор**: Stanko Murko; **датација**: 10. 7. 1931; **инвентарна številka**: F0041289; **Опис**: Učitelj Milivoj Filipović z družino.

Објављена је 31. јануара 2014. и на сајту *Europeana Think culture* (http://www.europeana.eu/portal/record/2048010/Athena_Plus_ProvidedCHO_Slovenski_etnografski_muzej_F0041289.html?start=19&query=%C4%8Ca%C4%Dak&bt=searchwidget2) (преузето 7. 07. 2016).

[21] Божидарка Филиповић, „Моје успомене : (писане од 2. XI 1942. до 4. X 1954)“, *Изворник : ірађа Међуојшћинскої істоіријскої архива* бр. 6 (1989): 201-219.

као и ваздух“, сећао се свог пријатеља професор Драгомир Поповић.

Међутим, ратна катастрофа априла 1941. године била је тежак ударац за великог родољуба Миливоја, чије крхко здравље још више попушта. Управо када Немци врше прво хапшење у Чачку, 24. јуна 1941. године, угасио се живот овог племенитог човека: „Концем јуна као што сам раније напоменула умро је мој добри друг Миливоје, препуче његово племенито срце од бола за изгубљеном слободом“, са тугом се сећала Миливојевих последњих дана супруга Божидарка.

Мада живи усамљене године, Божидарка је и даље присутна у јавном животу града: „У присуству претставника политичких и друштвених организација, народне власти, просветних и културних институција среза и града, у Чачку је у недељу, 28. јула, скромном свечаношћу отворена читаоница, дечје одељење и изложба књига и часописа. Отварању је присуствовала и Божидарка Филиповић, учитељица у пензији, иначе супруга Миливоја Филиповића који је целу своју библиотеку, у којој се налази преко три хиљаде књига веома драгоцене вредности, подарио Градској библиотеци у Чачку“ (сл. 21)²⁴

Наживела је Миливоја пуних осамнаест година - преминула је 9. октобра 1959. у Београду: „Њеном смрћу угасио се живот једног од пионира напредних учитеља у нашем крају и бораца за грађанска права жене. У току целог живота она је неуморно радила на правилном васпитању младих генерација, вршећи истовремено и јак утицај на околину у којој је живела. У заједници са супругом Миливојем Филиповићем поклонила је Градској библиотеци у Чачку 3.133 књига из области историје, филозофије и белетристике. За заслуге у свом

раду Божидарка је сахрањена о државном трошку.“ (сл. 22)²⁵

Данас обоје почивају у породичној гробници на старом Чачанском гробљу, поред Божидаркиних родитеља Филипе и Димитрија Лазовића и сестара Роксе и Станице (сл. 23, 24).

Чачани су увек ценили њихово књижно благо, те је Градска библиотека својевремено приредила изложбу посвећену десетогодишњици Миливојеве смрти: „Сваке године Градска библиотека у Чачку приређује изложбу књига [...]

Овогодишња изложба посвећена је десетогодишњици смрти учитеља Миливоја Филиповића који је своју богато снабдевену библиотеку завештао Градском народном одбору. Отуда је изложба имала и комеморативни карактер.

Двадесет и деветог маја у сали биоскопа ‘Сутјеске’ професор Поповић, у присуству просветних и културних радника и ученика средњих школа, одржао је предавање о животу и раду Миливоја Филиповића. Примеран просветни радник учитељ Филиповић је скоро сво време рада провео на селу у ужичком и пожешком крају, да би 1926 године као пензионер дошао у Чачак где је проживео остатак свога живота, све до 1941 године, када је умро. За читаво време службовања, од првих ђачких клупа, почео је скупљати и набављати књигу по књигу, сређивати их и чувати. После дугогодишње службе он је имао богату библиотеку, која је данас смештена у 8 пуних ормана као посебно одељење у Градској библиотеци. Огромно културно богатство града Чачка управо сачињава библиотека учитеља Миливоја Филиповића са преко 3 000 књига, често таквих реткости са којима не располажу ни библиотеке већих градова [...].“ (сл. 25)²⁶.

[24] „Скромном свечаношћу Градска библиотека наставила рад“, *Чачански глас*, 31. јул 1957, 5.

[25] „Божидарка Филиповић [некролог]“, *Чачански глас*, 14. октобар 1959, 5.

[26] „Изложба Градске библиотеке посвећена десетогодишњици смрти учитеља Миливоја Филиповића“, *Чачански глас*, 5. јун 1951, 3.

Занимљиво сведочанство о значају библиотеке Филиповића за развој културног живота у послератном Чачку представља и сећање Радојка Крунића, некадашњег председника чачанске општине: „[...] Дође, једном, Петар Стамболић у Чачак. Поред осталог, пита ме шта је са библиотеком учитеља Божидарке и Миливоја Филиповића. Слегнем раменима: нисам за њих ни чуо. Онда ми он каже да је та библиотека драгоценост и, онако узгред - да им пошаљемо дрва, масти, шећера. Ово, наравно, учинимо. Миливоје је ускоро умро. Преко Драгослава Урошевића, потпредседника, успоставимо контакт са Божидарком. Она, тада, пола библиотеке поклони Чачку, а другу половину платимо. Сећам се: 120.000 динара. Колика је то драгоценост, види се и из овога. Дође, наима, у Чачак књижевник Милорад Панић Суреп, управник Народне библиотеке у Београду. Види: неколико часописа овде има, код њих нема. Тражи да понесе у Београд, а нама ће вратити копије. Каже: драгоценост је, у Београду истраживачи могу да их користе, национално благо... Изненадио га је мој одговор: Не, ако ће неко да их проучава, да му користе, нека дође у Чачак, није далеко!”^[27]

Легат Миливоја и Божидарке Филиповић – завештање за вечност

Неколико година пред смрт Миливоје интензивно размишља коме да остави своју библиотеку и о томе се саветује са пријатељима, те најзад одлучује да је завешта Градској библиотеци у Чачку. Поштујући последњу вољу свог супруга, Божидарка је 1948. године предала легат тадашњој Јединици књијници и читаоници у Чачку: „Са особитим задовољством завештавамо целокупну своју библиотеку Градској библиотеци у Чачку. Молимо управу Градске библиотеке

да испуни једину нашу жељу да се завештани књиге не дају на читање ван Библиотеке, већ само у просторијама где су књиге смештене или одговарајућој читаоници. Ваши Миливоје и Божидарка Филиповић, учитељи у пензији.”^[28]

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку као легатар овог драгоценог фонда пуних седам деценија са дужним поштовањем испуњава ову њихову жељу.

Смештена у Научном одељењу, у осам дрвених застакљених ормара који су такође поклон дародавца, ова уникатна спомен-библиотека од око 4.000 изванредно очуваних монографских и серијских публикација неисцрпан је извор за мултидисциплинарни научно-истраживачки рад, сведочећи о личности власника и духу времена у коме је настајала. Као пасионирани библиофил, Миливоје Филиповић је књиге редовно давао на корицење, те је већи део фонда у квалитетном кожном или полукожном повезу, са иницијалима власника утиснутим на хрпту, а свака је обележена екслибрисом и својеручним потписом власника (сл. 26, 27).

Публикације су углавном сложене по *numerus currens*-у, према систему који је устројио сам дародавац, што овај Легат чини музејским експонатом са својством споменика културе који пружа изузетне могућности за креативно осмишљавање библиотечног простора.

Амбијенталну целину легата употпуњују и две велике портретне урамљене фотографије дародаваца, дочаравајући атмосферу и дух времена у коме су ово двоје племенитих људи живели и радили.

Формирана зналачки и са ретком посвећеношћу, Филиповићева јединствена спомен-библиотека, у којој је похрањена читава српска, али и добар део европске и светске књижевне и научне мисли, пружа

[27] „Излазак из паланке : куцамо на врата (не)заборављених“, *Чачански глас*, 16. август 1984, 12.

[28] Текст тестаментa, откудан писањом машином, чува се као део архивске грађе Легата.

одличан преглед издавачке продукције с краја XIX и прве половине XX столећа (1843-1941), а уједно и државних и приватних издавача, штампарија и књижарница са простора некадашње Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије. Импазантан је списак реномираних престоничких, као и других више или мање познатих издавача и штампарија из читаве земље, активних до Другог светског рата. На основу прецизног датума и места куповине које је Миливоје уредно бележио на насловним странама већине својих књига, може се сагледати и снабдевеност књижара и антикварница у свим местима у којима је заједно са Божићарком службовао или у која је путовао, па и у предратном Чачку у првим деценијама XX века, а нарочито од 1926. године, када Филиповићи као пензионери од уштеђевине купују кућу у центру града и подносе молбу општини чачанској да постану њени житељи.²⁹ Легат је дефинитивно хронолошки заокружен Миливојевом смрћу 1941. године.

У ширем смислу, ова лична библиотека спада у *рејску*, делимично и у *сџару књију*, будући да је осам публикација штампано пре 1867. године: *Голубица*, св. V: 1843-1844 (најстарија публикација у Легату) (сл. 28), Милорад Медаковић, *Животи и обичаји Црнојораца* (Нови Сад, 1860), *Лицејка*, св. 1-3 (Београд, 1862), *Гарибалда : црпе из животоа њејова* (Београд, 1863), Франсоа-Огист-Алексис Миње, *Миње-а Историја Француске револуције : од 1789 до 1814 године*, део 1-2 (Београд, 1863), Јован Стефановић Виловски, *Из животоа еднот џ. к. официра аустријско-србског војног хора у години 1848. и 1849. народног усџанка србског* (Земун, 1863), Шарл-Луј де Згонда Монтеѕкје, *Размајрања о узроцима величине Римљана и њиховоа ојдагања* (Београд, 1866), Михаило

[29] На појединим примерцима забележени су и много ранији датуми који сведоче о претходним Миливојевим доласцима у Чачак, на пример: *12. новембар 1919. Чачак, у књизи Горски вијенац владике црнојорскоа Пејра Пејровића Њејоша*, у Београду 1912 (МФ 308/IV1).

Константиновић, *Мијаила Константиновића, Србина из Осџровице Историја или Љејојисци џурски, сџисани око године 1490.* (Београд, 1865) (сл. 29), а садржи и поједине библиографске уникате који нису регистровани у *Српској библиографуји* (Београд, 1989-2008), а који ће ускоро бити дигитализовани. Међу њима, од посебног значаја су и ратна издања (1912-1913, 1914-1918, 1941).

Посебан куриозитет Легата су Миливојеве краснописне маргиналије (сл. 30), аутентично сведочанство истанчаног читалачког укуса и изванредне ерудиције сеоског учитеља, некада једне од најцењенијих професија у Срба. Изузетан књигољубац пред чијом се личном библиотеком и данас остаје без даха, Миливоје је на белинама својих књига и у сачуваном оригиналном рукописном *Кашалоју књија Миливоја Филиповића и Божићарке Филиповићке учитеља* (сл. 31) сачинио детаљне персоналне библиографије највећих српских и светских умова, као и бројних других тема, својеврстан упутно-информативни систем који ни до данас није изгубио своју актуелност (сл. 32).

Кашалој сведочи и о његовом изузетном познавању библиографске науке и научних области које су превасходно биле предмет његовог интересовања; у њему је аналитички обрадио све монографске и знатан број периодичних публикација, систематизујући монографије у 20,³⁰ а часописе и листове у 50 група.³¹

[30] Педагогија и филозофија, историја Срба и биографија, историја општа и биографија, географија и етнографија, путописи, филологија и историја књижевности, природне науке, лекарска књижевност и хигијена, политичка књижевност, позоришна дела, песништво (оригинално), песништво (преводи), лепа књижевност (оригинална), лепа књижевност (преводи), војна књижевност, књиге о Балканском рату, књиге о Светском рату, разна књижевност, књиге Српске књижевне задруге (43 кола), „Забавник“ Српске књижевне задруге, „Поучник“ Српске књижевне задруге, Списи Вука Стефановића Караџића.

[31] *Ојтаџбина* (129 свезака у 32 књиге), *Годишњица Николе Чујића* (48 свезака у 48 књига), *Дело* (72 књиге), *Српски књижевни јласник* (Стара серија – 32 књиге; Нова серија – 62 књиге), *Ејнојрафски зборник – Насеља и јорекло сџановнишџва* (20 књига), *Ејнојрафски зборник – Животи и обичаји народни* (7 књига), *Мисао* (42 књиге), *Брасџво* (Стара серија – 14 књига; Нова серија – 15 књига), *Нови*

Добар део фонда чине и популарне брошуре из природних наука, поглавито медицине, о болестима које су у то време харале Србијом, као и разним штетним друштвеним појавама. Тако се у Миливојевој библиотеци могу наћи бројна методска упутства „за народ написана“: *Уџбеник за бабице* (1900), *Порекло човека : једно предавање Ернста Хекела* (1901), *Против шарлаха* (1901), *Бело робље : социолошко-криминална расправа* (1901, повезано са: *Просветна уџуца у Београду и обавезна прехрана њихових болести*, 1905), *Срдобоља* (1906), *Мозак и душа* (1906), *Сифилис као друштвено зло* (1907), *О колери* (1910), *Два предавања из алкохологије* (1911), *Јектика : (сушица - туберкулоза)* (1912), *Колера* (1913), *Болести срца и крвних жила* (1913), *Инфлуенца* (1918), *Физичка љубав и просветна уџуца* (1921), *Инсекти и заразе* (1921), *Својо обавештење омладине* (1923), *Тајне људских страси* (1927), *Природни живот и дуговечност* (1929), *Филозофија исхране* (1930), *Просветна уџуца и друштво* (1930), *Најважније паразитске лисиче* (1933), *Како се хранимо* (1935), *О људским расама* (1936), *Раса и расизам* (1937), *Крвни приписак и његов значај* (1937), *О шећерној болести* (1938), *Хемороиди (шуљеви)* (1939), *Наслеђивање душевних особина* (1940), *Сексуална ишјена* [б. г.], *Против алкохола* [б. г.] и многа друга (сл. 89).

У Легату су похрањена и многа ретка, као и секретирана издања: Владимир Велмар-Јанковић, *Пољед с Калемејдана* (Београд, 1938), Станислав Краков, *Наше последње победе* (Београд, 1928), *Кроз јужну Србију* (Београд, 1926), Милица Јанковић, *Мушна и крвава* (Београд, 1932), *Пушем* (Београд, 1932), *Историје* (2. изд., Београд-Сарајево, 1922), Епископ охридски Николај, *Жива црква : недељни ласник словенској хришћанској*, св. 2 и 4 (Њујорк, 1915), *Рај и Библија* (Крагујевац, 1931)...

За истраживаче завичајне историје Чачка и шире околине, као и историје чачанског

.....
живој (27 књига), *Нова Европа* (27 књига), *Криминална библиотека* (10 књига) и многе друге.

издаваштва, од посебног значаја су: М. [Михаил] М. [Михајлович] Филипов, *Јован Хус : његов живот и реформаторски рад* (Чачак, Прва чачанска штампарија, књижара Исаила А. Петровића, 1900), Сретен Ж. Пашић, *Кроз руднички округ* (Сремски Карловци, 1904), Јеротије Новитовић, *Поларна светлост* (Штампарија Стевана Матића, Чачак, 1908), *Манасићир Љубосићина*, прибележио Севастијан Путник, игуман (Штампарија Стевана Матића, Чачак, 1921), *Својеница јунацима изинулим и њомрлим у рајовима за ослобођење и уједињење 1912-1918. : из Чачка и чачанске црквене оштинине*, приредили протојереји Сретен Ј. Михаиловић, Милан П. Гавриловић (Чачак, Штампарија Стевана Матића, 1922) (сл. 33), Фридрих Штампфер, *Основни појмови пољитике* (Чачак, Штампарија Стевана Матића, 1922), Драгослав С. Митровић, *Чачак и чачанска колина* (Чачак, издање „Полета“, 1925), Рад. Кречковић, прота, *О прошлости Чачка* (из „Полета“, књ. 2, бр. 8, 9, 10, Чачак, 1925), *Манасићир Никоље (пог Кабларом)* и његови знајнији духовници (Сремски Карловци, 1930), *Манасићир Враћевиница* (Сремски Карловци, 1932), *Десејојодишница Учићелској удружења за њодизање Учићелској дома у Чачку* (Штампарија и књиговезница Стевана Матића, Чачак, 1934)...

На већини књига, лепим и читким рукописом, сачувана је аналитичка обрада изненађујућег обиља података које је овај занимљиви човек оставио у наслеђе генерацијама: прецизни подаци о местима и годинама рођења и смрти аутора, мало познате занимљивости из живота знаменитих личности, детаљни библиографски подаци о публикацијама у којима су обрађени тема одређене књиге, стварни догађаји и ликови који су инспирисали настанак неког књижевног дела, разни научни и статистички подаци и још много тога.

По свој прилици, угледајући се на учитеља Миливоја, на појединим примерцима потписани су именом и датумом читања и

други читаоци којима је власник несребично позајмљивао књиге „често пута ризикујући“.

Посебно су интригантни Миливојеви записи о местима куповине и читања књига, која чине импресивну географску мрежу прострту широм Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, али и ратишта из балканских и Првог светског рата на којима је војевао овај необични човек.

Уз датуме и места завршетка читања, записиване графитном оловком или црним и љубичастим мастилом на већини књига, поред свог супруга, понегде је пуним именом или иницијалима потписана и Божидарка. Осим тога, Миливоје често бележи и датуме и места у којима налази књиге по свом читалачком укусу: Кремна („4. окт. 1894. год. Кремна срез златиборски“), Брезова („6. маја 1896. Брезова“), Добриња, Београд, Врњци, Чачак, Пожега, Дубровник, Сарајево, Ужице, Ваљево, Котор Будва-Бока Которска, Цетиње, Горњи Милановац, Табановићи, Ивањица, Нови Сад („21. јуна 1922. били у Н. Саду Миливоје Филиповић учитељ, Божид. Филиповићка, уч.“), као и ратна одредишта - Житковац, Лазаревац, Солун, Микра код Солуна...

Трагом печата на појединим примерцима може се утврдити и у којим је књижарама и антикварницама Миливоје куповао књиге или из којих су набављане, те је очито да је ревносно пратио издавачку продукцију, јер се година издања и година читања неретко поклапају.

Налепнице и печати на појединим примерцима сачували су имена и неколико чачанских књиговезаца који су укоричили изванредан број Миливојевих књига: *Велимир Бојовић Књиговезац Чачак*, *Књиговезница и шtamпарија Славка Г. Појовића и сина Чачак*, *Књижара и књиговезница Исаила А. Пејровића у Чачку...*

Са својим књигама које најчешће ишчитава по два, три, па и више пута, најпре као

млад сеоски учитељ, војник, касније и школски надзорник, а потом пензионер у Чачку, другује у свим местима у којима је учио и службовао, али и на бројним путовањима: Брезови, Катићима, Врњцима-Чачку, Будви-Боки Которској, Пожеги, Дубровнику, Цавтату, у возу Чачак-Београд и Београд-Чачак, Шопићу, Житковцу код Алексинца, Бјелуши, Чачку-Врњцима, Лазаревцу, Београду...

Занимљиво је и које је књиге овај пасионирани библиофил читао пред своју смрт 24. јуна 1941. године, што се може закључити на основу забелешки о датумима читања: *Носџрагамусова ѓророчансџва* (Београд, 1940), *Sarajevski atentat : pod Kotorom : kroz Albaniju* (Edition Slave, Wien, 1922), *Nepoznati život poznatih bića* (Beograd, 1937), *Oгабране ѓриче Браће Грима* (Београд, 1902), *Нана I-II Емила Золе* (Београд, б. г.), *Смена ѓенераџија I-II Стевана Ј. Јаковљевића* (Београд, 1940), *Slavenske priče : (slobodna obradba), dio 1*, Antonije Kassowitz-Cvijić (Zagreb, 1922), *Ауџодиоѓраџија* Бранислава Нушића (Београд, 1924), *Тајна ѓрвоѓ човека* Борислава Лоренца (Београд, 1941), *Istorija razvitka životinjskog sveta i човека* Milutina Radovanovića (Beograd, 1941), *По закону ѓраоџаца* Милана П. Шарановића (Београд, 1940)...

Судећи по забелешци, књига коју је Миливоје вероватно последњу читао, на две недеље пре упокојења (*Прочиџао 9.-14. јуна 1932. 2.-4. јуна 1934. 9.-11. јуна 1941. Миливоје Филиповић, учиџ. ѓенз. Чачак*), је *Наша народна књижевносџ* Јаше М. Продановића (Београд, 1932).

Међу бројним занимљивостима Легата посебну пажњу привлаче раритетна **ратна издања** из година Првог светског рата (1914-1918), од којих су поједина штампана ван Србије, али на српском језику: Јеремија Павловић, *Први ѓодишњи извешџаѓ о раду у доѓранским народним школама : школска 1913-14. ѓодина* (Београд, 1914), Јован Скерлић, *Исџорија нове срѓске књижевносџи* (Београд, 1914),

Звуци руске лире (Београд, 1914), Лав Толстој, *Козаци : кавкаска њриповејка* (Београд, 1914), *Српско-аустријски и европски рай : дипломатски и друш документи, књ. 1 : Српска дипломатска њрејиска* (Ниш, 1914), *Победилац, Чувар свећиле, Свирач Јанко, Ученикова смрт : њриповејке* (Београд, 1914), Милан Вукасовић, *Сво басана* (Београд, 1914), Чарлс Сеџвик Минот, *Модерни њроблеми у биолоџији* (Земун-Београд-Панчево, 1914), Д. Туцовић, *Србија и Арбанија* (Београд, 1914), *Мемоар њринца Лихновској* (Микра код Солуна, 1914), И. Секулић Стремница, *Писма из Норвешке* (Београд, 1914), Х. Сјенкјевић, *Победилац* (Београд, 1914), *Оледи из књижевности и умейности од Богдана Поповића* (Београд, 1914), Иван Тургењев, *Свјетски краљ Лир, Бригадир, Хамлеј : њриповејке* (Београд, 1914), Ф. М. Достојевски, *Злочин и казна* (Београд, 1914), Ђ. Ђирић, *С Дунава на Рајну* (Београд, 1914), Л. Комарчић, *Два аманети : роман* (Београд, 1914), Лав Толстој *Ана Карењина I-III* (Београд, 1914-1915), Миодраг Ристић, *Пејави њифус* (штампано у Крагујевцу, 1915), Ги де Мопасан, *Један живој* (Београд, 1915), Миодраг Ристић, *Италиански национализам* (Ниш, Штампано у Српској краљевској државној штампарији, 1915), Анатол Франс, *Побуна анђела, Комична историја* (Београд, 1915), Тодор П. Станковић, *Белешке о Свјарој Србији – Маћедонији* (Ниш, Штампано у Државној Штампарији Краљ. Србије, 1915), Виктор Иго, *Деведесет-њрећа I-III* (Београд, 1915), *Слава српској оружја* (Штампано у Крагујевцу, 1915), *Нага српске џолџе [радове српских ученика у Француској из 1916]* прикупио и средио Р. Ј. Одавић (1923), Х. Сјенкјевић, *Хања* (Женева, Штампарија „Српског Курира“, 1917), *Наше*

срце (Женева, Штампарија „Српског Курира“, 1917), *Женевска конференција о јуџословенском јудејњену* (Женева, Штампарија „Српског Курира“, 1918), Пиер Лоти, *Азијага* (Солун, Издање Српске књижаре М. Ристивојевића, Штампарија „Велика Србија“, 1918), Р. А. Рајс, *Одговори на аустро-ујарске џишужбе џрошив Срба* (Крф, 1918), Ал. М. Савић, *Инфлуенца* (Солун, Штампарска Радионица Министарства Војног 26. октобра 1918. год.), *Сирано де Бержерак* (Солун, Штампано у Штампарији „Велике Србије“, 1918)...

Посебну целину чини збирка предратних листова, као и збирка географских и историјских карата које се чувају физички одвојене у две наменске кутије.

У саставу Легата, поред Миливојевог рукописног *Кашалоја књиа* и ратних бележница из балканских и Првог светског рата, чува се и аутентична архивска и документациона грађа легатора:³³ фотокопија Божидаркиног рукописа *Црџице из живоја Миливоја и Божидарке Филиџовића дивших учџиљеља* (*џисане од 2. XI 1942. до 4. X 1954*),³⁴ оригинални Миливојев печат (*ex libris*), мањи број породичних фотографија и ситан библиотечки материјал (визиткарте, чланске карте, дописнице, признанице, потврде, позивнице,

.....
рад ајрила 1917. џод., џрима џослове џо умереној цени, израђује све солидно и на време.

[33] Овој грађи накнадно су прикључени *Књиа инвенџара (17/VIII/1948 – 4/XII/1953)*, као и *Пошверга о џачности завешџања и џосџојеђеи инвенџара књиа (25. јануар 1968)* и *Сјисак књиа из лејаџа Миливоја Филиџовића (10. 2. 1988)*, откуцани латиничном писаћом машином.

Слџдећи седмодеценијску традицију савесног и професионалног старања, али и емотивне посвећености овој јединственој личној библиотеци, библиотекаар саветник Научног одељења Маријана Матовић брижљиво сабира и у склопу легата као вештачку архивску целину чува и сва монографска и периодична издања са написима о Филиповићима и њиховом фонду. До сада је о овој уникатној збирци објављено више текстова, а основни подаци достављени су 2006. и Кући легата у Београду.

[34] Оригинал се чува у Међуопштинском историјском архиву у Чачку.

[32] У овој књизи налази се реклама: *Шџамџарија „Српски курир“ Женева – Швајцарска. * Imprimerie “Courrier Serbe” 9, Rue de Chanterpoulet (II étage) Genève (Suisse) * Снабдевена целокујним маћеријалом за шџамџање књиа, брошура, листџова, циркулара, свију врџа образаца (формулар), џосейница, ишџ. џи. * Како џирилицом џако ишџо и лџицином * Ошџочела је свџ*

путне исправе, легитимације, Божидаркин пасош³⁵ ...) (сл. 34, 35, 36, 37), (сл. 38).

Посебну целину чини press-clipping - неколико стотина разноврсних чланака из предратне штампе (до Другог светског рата), углавном „Политике“, који аутентично сведоче о невероватној ширини Миливојевих интересовања.

До сада само делимично истражено Филиповићево књижно благо карактерише и приличан број адлигата, по неколико публикација обједињених накнадним повезом у складу са вољом власника, не увек према персоналној или тематској сродности. Прецизне пописе свих адлигата повезаних у једној књизи Миливоје је бележио на прелиминарној или насловној страни.

У појединим публикацијама налазе се педантно исечени и пресавијени или залепљени исечци, па и комплетни фељтони објављивани у тадашњој штампи, са приказима књига у које су убачени или о темама и личностима на које се те књиге односе. Сачуване су и разне дописне карте (наручбенице за књиге, честитке издавача на чије је књиге Миливоје био претплаћен), позивнице и слично, што представља својеврстан скривени press-clipping и посебну занимљивост Легата.³⁶

[35] Путна исправа Божидарке Филиповић (Reise-Pass) бр. 766/18 издата је у Србији за време аустроугарске окупације током Првог светског рата, са датумом важења од 21. јула 1918. до 20. августа 1918. Димензија је 14,7 x 10,3 cm, обима 16 страна и без корица, а све рубрике, као и црним мастилом исписани Божидаркини лични подаци, штампане су на немачком језику: Wohnsitz [Место пребивалишта]: *Silopaj № 74. Die selbe reist einmal von Silopaj nach Vrnjačka Banja ü. retour [Иста путује једанпут из Шилопаја у Врњачку Бању и назад]. Zweek [Сврха]: *Kürgebrauch [Лечење]. На немачком језику југ и печати Команде среза [К. у. К. Kreiskommando], Пасошке контроле [К. у. К. Passkontrolle] и Војне железнице Југ [К. у. К. Heeresbahn Süd] у Горњем Милановцу, Градске полиције [К. у. К. Stadtpolizei Саџак], Пасошке контроле и Војне железнице Југ у Чачку, као и Бањског комесаријата [К. у. К. Badekommissariat Vrnjačka Banja], Поглаварства општине Врњци и Војне железнице Југ у Врњачкој Бањи.**

[36] На жалост, на новинским исечцима Миливоје, противно својој педантности и ревности у записивању свих битних детаља, није бележио податке о наслову, месту и датуму излажења и броју стране. Једино се по штампарском слогу,

Записано у времену - из ратних и мирнодопских бележница Миливоја Филиповића

Ипак, најзанимљивији део ове архивске грађе је добро очувана, двадесет једна оригинална Миливојева бележница настала између 1911. и 1939. године. Невеликог су формата, али са обиљем најразноврснијих, љубичастим, црним и плавим мастилом или графитном оловком својеручно забележених података веома захвалних за социолошку, историјску, политичку, педагошку и књижевну анализу, као и за сагледавање задивљујуће ерудиције и неисцрпне интелектуалне радозналости једног сеоског учитеља на размеђи XIX и XX столећа.

Од укупно двадесет једног сачуваног нотеса пет су ратни *Бележници* Миливоја Филиповића учитеља, комесара II одељења Профијантске колоне I позива Дринске дивизије, међу којима су и *Белешке из историје нове српске књижевности од Дра Јов. Скерлића II свеоска, њреисао Миливоје Филиповић, учитељ*,³⁷ два су послератни *Бележници Миливоја Филиповића школ. надзорника*,³⁸ дванаест су мешовитог садржаја, један је са свега четири стране Божидаркиних белешки о трошковима куће у Чачку,³⁹ док је један неисписан.

Сви нотеси чувају се повезани у два невелика снопа, груписани према формату, а стручно се третирају као рукописна грађа (сл. 39).⁴⁰

.....
уколико није у питању насловна страна, може закључити да се углавном ради о листу *Полићика*.

[37] На жалост, *I свеоска* није сачувана, а о њеном постојању, осим броја свеоске, сведочи и ручно пагинирана *II свеоска*, која почиње од стране 91 и наставком реченице којој недостаје почетак (*[...] на њрошле векове и на исцезле људе*), писана од 12-XII-1917. до 17-XII-1917. у Бањици I Завојшћу.

[38] Миливојева белешке из школског надзора сведоче да су тада школе често распуштане због заразних болести – срдоболе, великог кашља, шарлаха, грипа, дизентерије...

[39] По свему судећи, после Другог светског рата.

[40] Будући да Филиповићеве бележнице нису инвентарисане ни појединачно ни као скуп докумената, те стога немају своје инвентарске бројеве, у овом раду свакој појединачној јединици додељен је редни број према хронолошком

Гдешто забележени датуми и места добар део записа смештају у одређени временски и просторни контекст, те тако омогућавају и верну реконструкцију приватног и јавног живота ових необичних супружника који су ишли далеко испред свог доба. У том смислу, пажњу посебно плене Миливојеве, понегде и Божидаркине путописне белешке, настале током њихових путовања кроз Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевину Југославију, али и многе европске земље, о чијим су основним подацима и знаменитостима обичавали да се унапред информишу (сл. 40).

Миливоје често, између осталог, бележи податке о знаменитим личностима и догађајима, земљама и градовима важним за европску и светску културу и историју, прецизне раздаљине у километрима између домаћих и страних градова и места, разне статистичке податке, занимљивости из књижевности, историје, филозофије, религије, медицине, астрономије, као и редове војње, личне и породичне трошкове за храну, одећу и лекарске прегледе, путне трошкове, одржавање и поправку куће,⁴¹ огрев и још много тога. Занима се и за историјат издаваштва, књижарства и штампарства код Срба. Мањи део записа је Божидаркин, углавном приватног карактера: куварски рецепти, упутства из народне медицине, разне занимљивости, анегдоте, понека путописна белешка...

На страницама Миливојевих бележница сачувана је и прецизна евиденција о ауторима, насловима и ценама књига и часописа,⁴²

критеријуму, посредно утврђеном на основу садржаја самих бележница, који се објављује дипломатички – без стилских и правописних интервенција приређивача, чиме је сачувана аутентичност записа. Ради лакшег визуелног распознавања, оригиналне забелешке штампане су курсивом.

[41] *Погвоз, кућарина, бански ѝрирез, кулук на ѝнзију, кулук на кућу, оишћински ѝрирез, за издацавање љубрејша, за државне љушеве, освешлење, грва ишг.*

[42] Тако се сазнаје да је, на пример, 1923. године Миливоје био пренумерант и „скупитељ“ часописа и листова *Српски књижевни гласник, Мисао, Нова Еуропа, Будућност, Илустровани*

као и датумима и местима планиране или реализоване набавке и повеза књига,⁴³ која верно дочарава историјат настанка доброг дела Филиповићеве библиотеке. Поред именâ и адресâ појединих београдских књижара, антиквара и књиговезаца, понегде и кратких упутстава како до њих доћи, од посебне вредности су и неколико оригиналних печата као својеврстан прилог за књижарску топографију Београда у првој половини ХХ века.

Такође се сазнаје када, где и које књиге Миливоје чита,⁴⁴ која дела одређеног писца поседује и коме их и када позајмљује на читање, а неретко, као врстан зналац књижевне и библиографске науке, записује и краћи садржај прочитаног дела са биобиблиографским подацима о писцу.

Захваљујући његовој разгранатој „скупитељској“ активности и педантно уписиваним именима бројних пренумераната,⁴⁵ ове бележнице представљају и прворазредни извор за проучавање пренумерације као особене врсте колективног акционарства у издаваштву у Србији првих деценија ХХ века.

Дневнички записи из Балканских и Првог светског рата о недаћама свакодневног живљења,⁴⁶ али и књигама набављаним и ишчитаваним чак и у јеку борбених дејстава

.....
Листѝ, Народна ѝросвеѝа, Полиѝика, Правда, Демокраѝија, Наш листѝ, Недељни ѝреѝлед, издања Српске књижевне задруге итд.

[43] Овакве примедбе најчешће би насловљавао са *Књиѝе да се набаве, Књиѝе да се куѝе, Књиѝе да се ѝовежу, Повезане књиѝе и Дао за књиѝе у [] ѝодини.*

[44] *Прочиѝао књиѝе у [] ѝодини, У [] ѝод. ѝрочиѝао сам књиѝе: []*

[45] Појединци и школе били су углавном претплаћени на издања Српске књижевне задруге, листове *Учиѝељ, Народна ѝросвеѝа, Просвеѝни гласник, Просвеѝни зборник, Наш листѝ, Здравље, Тежак, Пчелар* итд. На пример, *Учиѝељ* је излазио једном месечно, стајао је 36 динара годишње, а претплата је упућивана благајни Главног одбора Учитељског удружења – у Учитељском дому у Београду.

[46] Будући да је чак и у рату водио прецизну евиденцију о личним трошковима, у бележници број 4 (1915-1918) остало је, између осталог, записано: *19. окѝ. 1916. ѝ. гао сам Милуѝину Периѝићу 200 дин. да их ѝромени и ѝреко аѝинске банке у Крѝу ѝошаље Божидарки у Ччак. МилФилиѝовић ; 28. јануара 1917. ѝ ѝослао сам Божидарки 100 грахми.*

или тренуцима затишја, чини ове бележнице још интригантнијим (сл. 41).

Када је рат утихнуо, Миливоје као школски надзорник неколико година обилази школе у *Њожешком* и *ариљском* срезу, те мноштво аутентичних података са терена представља вредну изворну грађу и за историју школства у Србији.

Ова изузетна, али због затвореног карактера Филиповићевог фонда широј публици мало позната рукописна ризница, природна је целина са маргиналијама овог необичног књигољупца, чија образованост и умност ни дан-данас немају премца.

Из архивске грађе Миливоја Филиповића до сада су публиковани поједини делови *Кашалоја*, а из бележница преваходно ратне забелешке, вођене током балканских и Првог светског рата,⁴⁷ те је у овом раду приказан мањи избор првенствено из необјављених записа.

БИБЛИОГРАФИЈА БЕЛЕЖНИЦА МИЛИВОЈА И БОЖИДАРКЕ ФИЛИПОВИЋ

(са избором записа)

1 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја] : аутограф, оригинал, бела каро хартија, картонске корице у бордо рељефном кожном повезу. – Врњци, Чачак [итд.], 1911- . – Рукопис. - 14, 5 x 9 cm ; 22 листа, 40 стр. текста. – Није публиковано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

[47] Миливоје Филиповић, „Одступање 1915-1916 [дневник]“, приредио Љубомир Марковић, у: *Расковник* (Београд), бр. 53-54 (1988): 45-50; *Рајини дневници Ужичана : 1912-1918*. (Ужице: Историјски архив, 1995), 499-502; Драгомир С. Поповић, „Миливоје Филиповић : (1871-1941)“, у: *Градац* (Чачак), год. 7, бр. 32 (јануар-фебруар 1980): 46-60 [штампан и као сепарат, а прештампан у: *Глас библиотеке* (Чачак), год. 1, бр. 1 (децембар 1988): 26-41].

Стр. [7]: *Министар Војни актом бр. 3632 од 3-ХИ-913. ослободио вежбе МФилиповића.* – Стр. [11]: *Пејтар однео књије: 1. „Горски венац“ 2. „Филос. У Гор. Венцу“ 3. „Њејошева религија“ 4. О Горском Венцу 5. „Дубровник“ – Војновића 6. „Јаков Ићњайовић“ ; 29. јуна 912. і. – Стр. [20]: *Београд Рисџовац 366 Кт. | „ Скојље 451 „ | Београд Бевђелија 615 „ | „ Скојље Зелениково 22 Кт | „ Велес 49 „ | „ Грацко 76 „ | „ Криволак 97 „ | Скојље Д. Кайија 119 - | „ Сџрумица 138 - | „ Бевђелија 164 „ | „ Гуменца 182-3 ; Сlike из балк. рајџа издање Удруж. рајџника I св. 1 дин код Цвијановића. – Стр. [23]: *Лисџови и часојисци за 1923. і. 1. „Срџ. Књ. Гласник“ дин. 140 [поред тога, графитном оловком, уоквирено]: 23.-IV-922 био у Годовику 2. „Мисао“ 140 3. „Нова Евроја“ 150 9.-ХИ-922. јослао 150 дин 4. „Будућносџ“ 120 – 60 + 60 = 120 5. „Илусџров. Лисџ“ 80 јослао 15.-ХИ-922 јрејџил. за 1923. і. 285 6. „Просвејџа“ 20.-I-923. јослао 6 дин. За јануар 1923. і. – 342. 7. „Кића“ [прецртано] 8. „Наш Лист“ 20. јануара 1923. послао 24 д. – 341. 9. „Политика“ [прецртано] 10. ; 7.-ХИ-922. јослао уредн. „Н. Просвејџе“ 703 дин. јрикујљене јрејџилајџе (129) ; Ошџрач ножева за бријање чика Љубина ул. бр. 6 у дворишџу ; Генерална Дирекција Држ. Рачуноводсџтва са ДР.Бр. 17781 од 12. фебр. 923. објаснила одредбе чл. 34. Закона о догаџима на скујџођу да се догајџак на сџџан има давајџи и учишџељицама. – Стр. [25]: *Бујарска јросџрана 96,345² Кт | Србија „ 48,376 „ „ - Бујарска 1909. има 4,250.000 сџџан. Србија има 2.800.000 „ | Мусломана има у Буј. 600 хиљ. – 1908. јод. било је: у Бујарској држ. осн. школа 3320. а 223 хиљ. ученика и 134 хиљ. ученица = 358 хиљ. 4372 учишџеља 3303 уч-љице свеја = 7675 насџав. | 1908. било је у Србији: 1305 осн. школа 135 хиљ. ученика 105 хиљ. муш. и 30 хиљ. женских. 1462 учишџеља 1014 учишџељица – 2476 насџ. – Стр. [26]: 1908. Буј. је имала: јџмназија 261 ученика и ученица у јџм. 43 хиљ. насџавника у јџмн. 1825. 1908. Србија је имала: јџмн. државних мушких 19. са 8159 ученика и 368 насџ. муш. јрив. јџмн. 3 са 405 уч. и 42 насџ. женских јџмн. 1 држ. са 158 и 25 насџавница, 12 јрив. јџмн.****

са 659 ученица и 136 наставница, 5 виших жен. школа са 1513 ученица и 102 наставнице Свећа средњих школа држ. и њив. 40 са 9893 уч. 932 н. / Буџарска је од 1888.-1906. год. саградила 875 Кт жељезница нормалној колосека. Србија је за то време саградила само 41 Кт уској колосека и то њиве Младеновац-Аранђеловац и Београд-Кланица. Буџ. има 1900 Кт жељ. норм кол. – Стр. [36]: По њивису од 31. дек. 1910. било је у Чешкој: 4.241.000 Чеха 2.467.721 Немаца.

2 – ФИЛИПОВИЋ, Миљивоје

Бележник Миљивоја Филиповића учииш. комесара II од њивроф. колоне I њивозива Дрин. Дивизије : аутограф, оригинал, бела каро хартија, без корица. – Лесковац, Прилеп, Врана, Ристовац, Куманово, Велес, Сопот, 1912. – Рукопис. - 11,8 x 7,4 cm ; 25 листова, 22 стр. текста. – Делимично публиковано. – Из рукописног дела Легата Миљивоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [5]: *Требоваће се за њивуде за 2.-3.-4. њивасуљ лук, со, месо, брашно и лебац. За сџоку за 3.-4. и 5. зод мекиње, сено, со. Ђивуди 195 x 3 = 585 хлебова њивасуља 585 x 180 = 105.300 кџ цр. лука 585 x 20 = 11.700 кџ соли 585 x 18 = 10.530 „, брашно 585 x 5 2.925 „, месо 585 x 400 = 234- за 2.-3. и 4 у Велесу. – Стр. [6]: за 3., 4. и 5. нов. мек. волова 302 x 5 x 3 = 4530 кџр зодџ коњи 13 x 3 x 4,5 = 175,5 „, сена вол. 302 x 6 x 3 = 5436 „, „ коњи 13 x 3 x 3 = 117 „, соли 315 џрла x 10 x 3 = 9.450 „, [вертикално] 5553. – Стр. [23]: На коња следује у раџу: сена 3 кџла / зодџ 4,5 кџла сламе 1 кџло соли -10 џр ; На вола следује у раџу: мекиња 5 кџла сена 6 „, / сламе 1 „, соли -10 џрама ; На војника у раџу: леба 1 кџло двојека – 500 џр сџр. меса 400 „, / усоль. „, 300 „, њивасџрме 250 „, сланине 150 = сџра, каџмака њивасуља 180 „, криза 120 „, / њивринча 100 „, [вертикално] ал. њиваџр. 1 џр соли 18 џр цр. лука 20 „, масџи 10 „, браш. 5 „, ; [уоквџрен запис]: 29.X-912. год. у Прилеџу МФилиповић учииш. – Стр. [36]: Дао сам њиврљав веш / да се оџере и њиво: 3 кошуље, 3 џаће, 3 чараџе, 2 њивџерциџа џорња, 2 „, доња, 1 њивешкир, 2 мараме, и 9 краџни. Соџоџџ ;*

[вертикалан запис, лево] Мил. Филиповић ; [вертикалан запис, десно] Дао 5. дек. 912. у Глишић / да се оџере, а узео 8. дек.

3 – ФИЛИПОВИЋ, Миљивоје

[Ратна бележница] : аутограф, оригинал, бела каро хартија, браон картонске корице преко којих је залепљен папир беж боје; на задњој корици назире се лик краља Александра Карађорђевића, окренут у обрнутом смеру. – Житковац, Алексинац [итд.], 1913. – Рукопис. - 12 x 7,5 cm ; 27 листова, 44 стр. текста. – Није публиковано. - Из рукописног дела Легата Миљивоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [27]: *гешњак жућкастџ роџова ошџџрих и њивовијених мало назад левак глаке црне низ леђа бео роџова њивовијених унуџра један груџом ров. у оба ува [овај запис подвучен, а испод] умрли у сџрџ. џџур. раџу 1. Милисав Анђелић из Лоџаџџња срез њивогр. нов. 912. болн. Прилеџу 2. Јовица Селенић Кланице ваљевски 22. –XI-912 у болници Велесу 3. Милуџ. Кнежевић из Ребаља [нечитко] у лазу у Соџоџу-Маћ. 7.-XII-912. 4. Пеџтроније Зарић – Сџџублина ваљ. 15.-XII-912. у болници – Велесу. 5. Илиџа Парезановић из Браџљева морав. чачански – 15.-III-913. у болници у Алексинцу. – Стр. [39]: 168. 6.-II-913. заведен раџорџи М. Ф. у ком моли команд. за новчану храну.*

4 – ФИЛИПОВИЋ, Миљивоје

[Ратна бележница] : аутограф, оригинал, жућкаста каро хартија, картонске корице у браон платненом повезу. – Раџбуље пред Драчем, Шиџак – Албанија, Потамос на Крфу, Дримополи на Крфу, Мџкра код Солуна, Хасан-Оба Црне Чуке, према Чукама између Бача и Добровени у логору, Говино на Крфу, Фустапидими на Крфу, Лазаревац, Плавница, Драгобраћа, Губеревци, Плавница на Скадарском језеру, Ваљево, Буковик, Блазнава, 1915, 1916, 1917, 1918. – Рукопис. – 14,8 x 9 cm ; 115 листова, 145 стр. текста. – Делимично публиковано. - Из рукописног дела Легата Миљивоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [2]: Француска 528² Кт Немачка 540 ,, ; год. 1840. кад је министарство Тјерово говорило о рају Француске са Европом, комбиноване су 2 чувене иаширишке песме: Немачка Рајна и Ситража на Рајни (*Wacht am Rein*). 1848. Немачка је била подељена на 36 независних државица. Једина заједничка власи им је била Франкфуртска дијела – скуи диломаи из њих државица, наименовани да уређују заједничке ствари. У мају 1848. и састаде Франкфуртски парламенат под предвођем исаца и професора и хидеде од Немачке да начини једну савезну либер. државу али у њом не усие шито су се о ирвенство оштили аустријски цар и ируски краљ. – [Стр. 4]:⁴⁸ Прочишао сам књије у срп-аустријском рају: у 1914. и.: 1. „Краљевић Марко“, 2. „Из балк. Раја“, 3. „Дневник 1 шоиције“, 4. „Срп-шур. рај“ II 5. „Аншол. Нов. Срп. лир.“ 6. Св. Писмо 5 књ. Мојсеј“, 7. „Тарш. Тарасконац“, „Сшејски краљ Лир“ 7. [sic!] Песме В. Илића 9. „Незнани свей“ 10. „Досиш. сшоменица“ 11. „Нова Ишалија“ 12. „Роб. и вел. вој. жив.“ 13. „Писци и књ.“ VI 14. „Виљем Пиш! 15. „Хораџије“ 16. Исус Назарећанин I и II Мил Филиповић учий. у 1915. год.: 1. „Истор. савр. образованости“ – јан. и фебр. 2. „Нова Србија“, „СКЗ“ Ј. Дедијера, 3. „Занимљиве ириче из жив. Знам. Срба“, 4. „Беније и лудило“ – Дра Данића, 5. „Песме Ђ. Јакшића“ I књ. С. К. 3, 6. „Најолеон Бонапарта“ А. Диме, 7. „Српска дилом. ирејиска“, 8. „Руска „ „ „ „ 9. „Енлеска „ „ „ „ 10. „Немачка „ „ „ „ „ 11. „Један живои“ – Мојасана, 12. „Ушицај иланинске климе“, 13. „Пенши и Инка“ 14. „Траични дани Београда“. – [Стр. 3]: 15. „Бујарска и њене иреиензије“, 16. „Русија“ – кулш. иисма, 17. „Криза међународне еиике“, 18. „Саврем. иишања“, 2., 3., 4., 5. и 6. св. 19. „Жена и социјализам“ Бебела, 20. „Беле ноћи“ – Досшојевској, сейш. 21. „Дешињство“ – Толшоја, сейш. 22. „Модерни иисци“ – Берића сейш. 23. „Под ирехом“ – Судермана сейш. 24. „Деведесет ирећа“ В. Ија, 25. „Шћейан мали“ – Њејоша, 26. „Звуци руске лире“ – Р. Одавић. – у 1916. год.: 1. „Фридрих Ниче“ Х.

Хедфинта 1.-2- јан. 2. „Јован Хус“ иревод с руској 3.-10. „ „ 3. „Демосиенове беседе“ 14.-20. јан. у Ражбуљу и Шијаку 4. „Комична ишторија“ А. Франса, 5. „Црвени крин“ 6. „Венеџија“ Марка Цара, 7. „Манон Леско“ Превоа, 8. „Генералова кћи“ Пошайенка, 9. „Злочин и казна“ Досшојевској 10. Пришов. (Мис Харијеша, Наследство) Мојасана 11. „Из наше нахије“ Сш. Самарџића 12. „Quo vadis?“ Сенкијевића 13. „Борба са злочиним иушем васиш. 14. „О колери“ Драј. Појовића 15. Живој Христов и Јеванђелие. – [Стр. 5]: – 1916. – 16. „Срби и Бујари у ирошл. и сав.“ М Р. С. 17. „Турско царство ирег срп. усшанак“ С. М. 18. „Коломба и Кармен“ Меримеа, 19. „Пролешње воде“ Турењева 20. „Ишторија једне љубави – Хамсуна 21. „De profundis“ Оск. Вајгла [sic!] 22. „Текфул Бласам“ Харша 23. „Пришоеишке“ Рагоја Домановића 24. „Вукадин“ Сш. Сремца 1.-3. дец. 916. – 1917. и. 1. Дела Буре Јакшића IV књ. [графитном оловком] 2. „Истор. нове срп. Књижевности“ Дра Ј. С. „Истор. нове срп. књижевн.“ Пошшуро издање Ј. Скерлић 4. 5. – [Стр. 6]: Суецки Канал довршен 1869. год. Дујачак 162 Кт. широк 100 мет. дубок 9 „ „ ; Год. 1654. иаширијарх Никон изврши иоиравку и иоирешке ирејисвача цркв. књија, ше да иовраши шексшовима и обредима њихову чистшоју. Многи Руси су се уиорно држали својеја сшароја бошслужења и службених обичаја, ше не хидеде иримиши иаширијархове иоиравке и иресшаше иохађаши цркве у којима се служило ио иоирављеном обреднику. Њих зову расколницима (ошпадницима) а они се сами називају сшароверцима. Они се крсше са два ирсша месшо са шри. Изшоварају Исус, месшо Јусус, смашрају да је бријање браде и иушење смршши ирех. Данас су мношбројни међу [нечитко] селацима на северу и шршовцима ио ираговима. Они су 2 сшолећа мнош иоњени и мучени. – Од XIII-XV сшолећа сва Русија била иод Ташарима. – [Стр. 10]: Бечки конирес 1814. год састао се да уређује сшвари у Европи. Ту је било 90 иредсшавника из држава независних и 53 од владалаца зависних (свеја 143). Требало је да се конирес ошвори 30. маја 1814., ио шом 1. окш., иа 1. нов., но у сшвари није никако ни ошваран, јер велике државе нису

[48] Судећи према обрнутом садржају, тј. следу података са страна 3 и 4, Миливоје је највероватније прво исписао 4, а потом 3. страну, па су тим редом и приказане.

хителе доуцстииши да ствари евројске прећресају и мале државе. Ни један државник на шом конјресу није хћео доуцстииши да се сами сћановници иишјају о њиховој судбини. Пишња на конјресу решавала су комисије састављене од иредсћавника великих држава. Оно шћо је бечки конјрес урадио 1814. і. доућнено је 1815. і. иосле друіоі љада Најолеонова и ши уіовори осћадоше као основице међународноі права кроз 40 іод. – до Кримскоі раіа. Уједињење Ишалије, које је смејала Аустрија, изврши краљевина Сардинија од 1859.-70. уз ириіомоћ најіре Француске, а ио шом Пруске. – [Стр. 12]: Народносћи. Сваки народ шћреба да образује једну независну државу и сви делови једноіа исћоіа народа шћреба да буду скуйљени у једну једину државу – шћо је формула начела о народносћима. О шћом се све до 19. сћолећа није водило никаква рачуна. Покрећ за уједињење народа развијао се у 2 іравца, час је ишао на раздвајање, час на сћајање, једни су захћевали ослобођење, а друіи уједињење. Заједничко је начело свих националисћичких сћіранака да свака држава мора иредсћављаиши једну народносћ. А шћћа шћреба разумейи іод именов народносћи, о шћом су у Еврои биле две школе 1.) народносћ је скуйљуди који хоће да ућу у састав једне државе – шћеорија француска. 2.) народносћ је ойределена самим іореклом и да не зависи од воље људи. Људи исћоіа рода шћреба да су уједињени и онда кад они шћо не би хћели. Немачка и руска шћеорија. – [Стр. 16]: Исћочно иишњање. Кад се іовраши мир у Еврои 1814. і. Турско Царсћиво іосћаде сћорним іредмеђу евројским силама. И од 1815. іод диіломаиши су једнако занимаху исћочним иишњањем. Исћочно иишњање се моіло овако изразиши: Хоће ли Турско Царсћиво осћаиши у целини или ће се іоделиши? Ако би се расћарчала, онда су се намејала 2 иишњања: 1., Која би сила узела расћарчане земље, и 2. Шћћа би било с малим хришћ. народима који су іод сулћановом влаишу? 1.) Од 1825.-29. исћочно се иишњање шћицало Грчке, која се шћада ослободила од Турака. 2.) Од 1831.-33. исћочно иишњање искрсло збоі раіа с мисирским іашом Мехмед Алијом.

3.) Од 1839.-40. і. исћочно иишњање ойей искрсну збоі Мехмед Алије. 4.) Исћочно се иишњање іоново іоіврже 1852. і. када је руски цар Никола хћео да освоји Царіград, али Ені, Франц. и Сардинија шћо сћречише и шћада се ойвори Кримски раі. 5.) Исћочно иишњање у Еврои іо доће на дневни ред 1875. збоі словенских хришћана. – [Стр. 18]: Ради-кална сћіранка. Око 1830. і. іоче се сћвараші једна сћіранка, која је шћражила у владавину ради-калну измену. Њу назваше радикалном сћіранком. Она је најіре основана у Енлеској 1815. і. Радик. сћір. не обзире се на шћрадиције. Њено је начело да један народ не шћреба да доуцсти да се над њим влада іо сћіаринским уредбама, неіо да заведе нове, које су удешене за садашњосћ. Имају 2 шћеорије радик. о шћоме шћћа је задасћак владе. 1.) Једна смаіра да је крајња сврха владе да обезбеди сваком личну слободу. Нека се іусће лица да се слободно развијају, іа ће биши срећнија и іреду-зимљивија – шћо је шћеорија слободоумних ради-кала. 2.) Друіа шћеорија іолази од замисли да је задасћак државе да људе учини срећним и да заведе царсћиво іравде. Она има да уреди све у инћересу највећеіа броја, јер је она своју власћ добила од народа, који је суверен. Она није обавезна да іошћује слободу іојед. лица, ако јој смејта да изврши свој задасћак – шћо је шћеорија ауќіоришћивних радикала. – [Стр. 22]: [укосо]: најисан 1871. іод. у Баден-Бадену; Пролейње воде – роман - Туріењева; [укосо]: 4. књ. Модерне библиоіеке сћір. 153. Сањин Димишрије Павловић у 22. іод. враћајући се у леіо 1840. і. из Ишалије у Русију уіозна се у Франкфурћу са Ђемом ћерком іће Розели и іоч. Ђовани Баиисћа Талијана іосласћичара, заволи је као и она неіа и ако је била верена за шћіровца Клубера коме је ірсћен враишла. Они уіоворе да се узму. Сањин оде са својим друіом Иіолишом Сидоровићем – Полозовим у Визбаден, да ірода имање неіовој жени Марији Николајевни-Полозов, али се више не враиши Ђему у Франкфурћ, неіо іа као слабошћињу іривуче себи іћа Полозов. Ђема се уда за шћі. и іресели се у Њујорк іде је леіо живела са досћа имућним мужем с којим је имала 4 сина и 1 ћер.

После 30 год. Сањин је дошао њоново у Франкфурт и одатле њисао Ђеми да му ојроси, шшо је она и учинила, а он је њослао њеној ћерци вереници крст ѡранишњи (у дивној ојрлици од бисера) који му је Ђема дала. 1916. ѡ Пошамос на Крфу Прочитшо 16.-17. сејш. МФ. – [Стр. 32]: Нови Завеш Писци Новој Завеша ѡсали су ѡрском и масшлом од чађи на мало шрајном ѡаиурсу, ше нема ѡрвобитних рукојиса, већ само ѡрејиса на ѡрпаменту, који се више или мање међу собом разликују. Сравнивањем мноих ѡрејиса мојуће је ѡриближити се ѡрвобитноме шексшу. По сродности ѡредања о шексшу разликују се: 1) Исшочњачки шексш ѡ свој ѡрилици из Александрије из доба на измаку 2. и 3. сшолећа. Ту сшдају: 1.) Вашикански сад у Риму у Вашикану од ѡриликe из времена око 350. године. 2.) Синајски нађен у синајском манастиру, сад је у Пејројр. исшо шшак сшар. II Зајадњачки шексш засшуйљен сшаролаштинским и сшаросиријским ѡреводима. Оба из свршејка грујо века. Codex Bezae сада у Кембрицу из 6. века са ѡрч. и лашин. шексшом. – [Стр. 113]: ÷ Бој је име једно Ко ме мисли наше сву снају ѡрпоре и сву вечност даше. А молише ѡудске ѡудска савесш чује, По њима се влада и свој ѡравац снује. Ко молишву чисшу из душе ѡвори Том се за живошрај свуда ошвори. Он не иде нида да зла ѡудска множи Зашо нам се вера и зове – ѡуш Божи. Моја граја гецо, калуђери млади, Ко се Боју моли а зло ошеш ради Тоја ѡако шешки ѡ ѡрудима жеже Часови блаженсшва сви од њеја беже. У делима нашим рај и ѡако сшоји Ко ѡод зла не чини нек с' Боја не боји. А када умремо – шш шшша ћу ви криши Шшш дива од билке шш ће од нас биши, Ми се расшворимо све у ѡрашак мали Ал свака шш шрунка вечносту се хвали. Чему све шш шежи намера каква је Ни једна нам књиа одшор не даје. Ал од шш не шреба да вам душа клоне Мисли о вечности очајање ѡне. Бежити ви од зла ѡбожници млади Само добро дело овај живош слади. 15.-II-916. Фусшайдими на Крфу МилФилишовић учиш. – [Стр. 115]: Која је шш сладосш шшо нам живош сшрема, У којој ѡрчине никакове нема? Где сшоје на земљи вечиши сшомени, И ѡде је шш

слава шш се не ѡромени? Све шш наша душа на земљи налази, То све као сенка, као сан ѡролази. Сва блаја све сласш шш их човек има, У једном шренушку дође смрш и ѡрима. Каква шешка борба живошу насшјае, Када од свој шшела душа се расшјае, Ошима се, јечи, ѡлаче и шшшје, Ал' никоја нема да јој се смилује; Диже очи ѡре, анђеле ѡризива, Ал ѡмоћи нема нико с' не одзива. Све шш је човечје, све је шш сујеша, Човек не ѡнесе нишш са овоја свеша. Где су бшјне мисли? Где је ѡрисшрасш луди? Где је самовољсшво шш нешраво суди? Где је злшш, сребро? Где су сшјне круне? Све ѡрах и ѡејео, све у ѡробу шруне. Сећам се ѡророка шш шшжно вајије: Човек је ѡејео – нишш грујо није. Гледо сам ѡробове, ах шешке жалосши! И не видех нишш осем ѡле косши. А ко је шш био? Је ли цар ил војник? Ил бошш ил убој, ѡрведник ил ѡрешник. Када мир сшечемо и све шшш желимо, Тад морамо у ѡроб да се ѡреселимо. Ах ѡлачем и ридам кад на смрш ѡомислим, И нашу красош кад у ѡробу видим! [Стр. 117]: О чуда, о чуда вичем у сузама, Каква је шш шшјна и шшш шш би с нама? Како се са смршу шшак сасшадосмо? Како се шрулежи шшаквој ѡредагосмо! И сама смрш шшш је неш сан и сенка Зашо слава Боју од века до века.

5 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

Белешке из исшорије нове срш. књижевности од Дра Јов. Скерлића II свеска. ѡрејисао Миливоје Филишовић учишел. : аутограф, оригинал, жућкаста каро хартија, картонске корице у црном рељефном повезу. – Бањица I Завојшште, I Завојшште Дрин. Дивизије Бањица, Микра, 1917, 1918. – Рукопис. – 15 x 10 cm ; 62 листа, 60 стр. текста. – Није публикувано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

6 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја] : аутограф, оригинал, жућкаста хартија, беле картонске корице са одштампаним текстом: *Календар Calendrier за роу 1918* и портретом у боји краља Александра Карађорђевића, испод

кога је легенда: *Њејово Краљевско Височанство Пресјолонаследник Александар Штамарија „Српској Курира“ – Женева* [календар је, вероватно због заштите и повећања броја празних листова за писање накнадно опшивен спољном дуплом картонском корицом беж боје, а унутра је додато тринаест целих и скраћених листова папира каро и са линијама]. – Солун, 1918. – Рукопис. – 13,3 x 8,5 cm ; 38 листова, 42 стр. текста. – Није публикувано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

[Стр. 9 петог нашивеног листа]: *Данило Мегаковић њокренуо је 1852. г. у Новом Саду „Српски Дневник“ који је до 1864. г. био главни орган Срба у Аустрији. Лист се уређивао у њауријском и словенском духу. Он је створио чисталачку њублику њознијим српским листовима. Имао је до 2000 њређилајника.* – [Стр. 20 десетог нашивеног листа]: *Ценијар срп. духовне активносћи био је на крају 18. века Беч. Око 1825. ценијар њосћаје Пешија, а око чејргесетих год. Нови Саг а у њочешку седамдесетих година Београд.* – На насл. стр. одштампано: Цепни календар 1918 Calendrier de poche Женева Штампарија „Српског Курира“ Цена 30 сантима ; [у доњем десном углу, укосо] ћирилични печат: *Српска књижара М. Рисњивојевића Солун.* – Стр. 13: *Друштво Српске Словесносћи основали ујарски Срби и С. Милушиновић у Београду 1841. и ојњочео рад 1842. г. радио на ујврђивању њравојиса, на стварању српске ћерминолојје, на оснивању Народне Библиоћеке, на њисању школ. уџбеника. Год. 1847. њокренуј је друшћвени орган „Гласник Друшћва Срп. Словесносћи“. Год. 1864. њрејворено је у „Српско Учено Друшћво“. – Стр. 15: *Трајћносћ једној човека лежи њолавишо у несајласносћи између њејових идеала и стварној живојш; у немоућносћи да реалише њежње које чине бијну садржину њејове свесћи.* – Стр. 17: *Леди Моншеи рођ. 1690. угала се 1712. за лорда истој имена, њућовала 1712. са мужем, који је као њосланик ишао у Цариград и ојисала њућ кроз Србију.* – Стр. 19: *Досћојевски вели: 1.**

„Руси у дубини своје душе носе слику Христову“.
2. *„Посћаји њрави Рус, значи њосћаји брај свих људи, бији ојшћи, универзални човек“.*

7 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница о школском надзору у срезу пожешком и ариљском] ; аутограф, оригинал, жућкаста каро хартија, без корица. – Пожега, Баки[ј]оница, Висибаба, Глумач, Каленић, Доња Добриња, Табановићи, Душковци, Роге, Северово-Крушчица, Годовик, Горобиле, Здравчићи, Горња Добриња, Жежевица, Ариље, Латвица, Бјелуша, Добраче, Крушчица, Висока, Пожега, Каменица, Бреково, Мочиоци, 1920, 1921. – Рукопис. – 16,3 x 10 cm ; 50 листова, 93 стр. текста. – Није публикувано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [21]: *Прејлед 9.-III-920. Северово-Крушчица до 12. маја 920. ујисано 65+9=74 њочео рад 23. нов. 1919. Учионица у Крушчици висина ... 2.56 ширина 4.70 дужина 6.84 Има 3 клује од њо 3 м., 9 клуја од два мејра, има шабла, сћо, њајнос добар, има 4 њрозора са дујлим сћаклејом дужина 1.05 м. ширина 0.83 м. њвоздена њећ. Кућа нова од њврдој материјала. Ходник широк 3 м. дујачак 3.85 м. Соба широка 3 м. дуј 2.90 Сћоља се улази у ходник, ња у учионицу. Под целом кућом зидан оцедиић њодрум. Друја кућа уз школу соба дуја 6 м. широка 3 м. Кујна дуја 6 м. широка 4.50 м. Под собом њодрум.* – Стр. [23]: *Годовик раз. Момир Цајић њочео рад 1. нов. 919. Прејлед 30. јануара 1920. „ 22. маја „ [...] 1. њсује њаке на часу, 2. калдрма око школе обрасла у њраву, 3. башћа-врћњак обрасла у коров, 4. деца неошишана, 5. мнојо иверја у дворишћу.* – Стр. [31]: *Јежевица. Имају две зграде. Једна у којој је учионица досћа њросћрана и две собе, од којих би се мојла најравиић друја учионица. Од њоловине ходника мојла би се најравиић канцеларија. У друјој кући имају чејири собе, ходник и њодрум.*

8 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

Бележник Миливоја Филиовића школ. надзорника : аутограф, оригинал, бела каро хартија, сиво-црне кариране картонске корице.

– Бакионица, Висибаба, Глумач, Годовик, Горобиље, Гојна Гора, Горња Добриња, Доња Добриња, Душковци, Здравчић, Жежевица, Каленић, Каменица, Пожега, Роге, Табановић, Гугаљ, Ариље, Бјелуша, Бреково, Висока, Добраче, Крушчица, Латвица, Мочиоци, 1921, 1922. – Рукопис. – 16,6 x 10 cm ; 30 листова [1 лист до пола отцепљен], 53 стр. текста. – Није публиковано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [1, Божидаркин рукопис]: 1. Муж дошао у вече кући. Пошћо је кућа зашворена ускаче кроз прозор. На сћолу налази цедуљу: Ја сам у кину кључ од куће је пред врашима исћод њоњавице. 2. Ви шћврдиће да је ово шћоф од чисте вуне, а на цедуљи сћоји да је њамучан. – Стр. [2]: Цедуља је љу да љревари мољце. 3. Судија: ви сће два љућ у шћоку једне исће ноћи љровалили у шћрловину са обућом. Ойшћуж. Да јосћ. љрви љућ сам украо цићеле за моју жену а дрући љућ сам морао да их заменим. 4. Зашћо нисће љошћражили сойсћивеника шћоћа љрсћена већ сће ја себи задржали. На љрсћену сћоји за увек шћвој. Како онда да ја дајем из руке. – Стр. [9, Миливојев рукопис]: 4. Годовик [...]. – Стр. [10]: да се ойрави орман школски, да се набави велика рачунаљка, да се ойрави секира, орман, канћа за воду, кайак на шћавану, кљуће да се ойраве, сћо у учионици, ойрада око дворишћа. – Стр. [29]: 14. Пожеја [...]. – Стр. [30]: нема: инвенћар сћвари, сћисак књића, Икону Св. Саве,. – Стр. [57]: школски одбор, љавна уйисница, деловодни љрошћокол, архива, дневник касе, ексћедациона књића, љрозивник, зайисник рада школској одбора, љљуваонице, инвенћар школских сћвари, сћисак књића, школ. књижнице, машина за шишање љака, рачунаљка, бројно сћање љака, народна књижница, „Просвећни Гласник“, „Народна Просвећа“, „Учићел“, љодсећници на зидовима, „Наш Лисћ“, служйићел школски, кварћирина, очйледна сресћива, ойрев и освейћење, икона Св. Саве, „Просвећни Зборник“ I-II, Фонд сиромашних ученика, ойрада око школе и башће, [вертикалан запис] кажњаване љачких родићелја за неуредно шћлање љака у школу.

9 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја] : аутограф, оригинал, жућкаста каро хартија, црне картонске корице. – Ужице, Пожега, Врњци, Роге, Сарајево, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924. – Рукопис. – 13,5 x 9 cm ; 32 листа [2 листа са 4 стр. текста исечена], 66 стр. текста. – Делимично пубиковано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [4]: 30. авћ. 920 Пожеја Радиша Сћевановић учий. из Браничева ср. љолубачки окр. љожарев. и Симо Ђукић књижар ойкладуше се у 100 дин. Радиша шћврди да ће комунистичи у јујославији добићи 50 љосланика а Симо рече да неће. Присућни: Мил. Филиповић Милан Јеремић Јеврем Ђајић; [вертикалан, уоквирен запис] Драјољуб Марковић анћиквар Теразије бр. 1 Беоћрад. – Стр. [6]: за 8 лица љослао љрешћилаћу на „Срћ. Књ. Гласник“ 7-IX-920. и шћо 320 дин. ; Лозови Класне Лућрије 059327, 078998 вучење 3. и 4. јануара 1921 ; Серија 4912. бр. 19. срећка за руске избейлице. Извлачење од 15.-25. децембра 1920. љ. – Стр. [7]: Наше љосћављење љо чл. 35. у Пожеју О. Н Бр. 27022. од 26. јуна 1921. – Стр. [10]: Пов. Бр. 1354. Команда ужич. Војној окруја од 26. айр. 1923. одрећен МФ за начелника в. сћанице у Пожеји. ; 4. јуна 921. љослао 40 дин. Учий. Удружењу за 10 књића „Дуј и морал“ од Бакића ; Молба Миливојева за љремешћај заведена љод О. Н. Бр. 12972. од 31.-III-921. а Божидаркина љод О. Н. Бр. 12971. – Стр. [39]: У јујославији: љравославних 5.600000 римокайћолика 4.733000 мухамеданаца 1.337000 љрошесћананћа 216.000 Мојсејеваца 64000 унијаћи 43000. – Стр. [43]: 20. новембра 1921. љриммо сам од Академије Наука: девей књића Населја срћ. земаља Сћаринска срћ. јела и љића С.Т. Срћска народна јела и љића Ерделанов. Живој и обичаји народни „Срћске народне ијре Т. Ђорћевића Обичани народа срћској I и III књ. Ешћнолошка љраћа и расћраве I-III Живој Срба селјака МЂМ. Срћске народне ијре и љесме из Левча Карћа балк. језера – Цвијића и љейш айћласа уз насеља Све за 125 динара 20.-XI-921. Пожеја. Мил. Филиповић учийел; [запис укусо] Ср. Краљев. Акад. Наука Бранкова 15. – Стр. [46]: Народно Дело краљиче Наћалије ул. бр. 58

и *Савремена Библиотека*. – Стр. [55]: *Пошао сам у Сарајево из Пожеје 13. аві. и ноћио у Ужицу. Из Ужица сџиіао у Сарајево 14. аві. іде сам био шри дана и 18. аві. іошао из Сарајева и ноћио у Вардишћу, іа 20. аві. сџиіао у Пожеју Мил. Филиповић.* – Стр. [56]: *Аіносџичари или борци за Хрисиіа били су у IV веку секџа у Еџиішћу. Одбацивали су рад и брак и мрзели новоусџановљено монашћиво.*

10 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја] : аутограф, оригинал, бела каро хартија, браон картонске корице. – [Б. м.], 1924, 1925. – Рукопис. – 5 x 8,9 cm ; 39 листова, 72 стр. текста. – Није публикувано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [3]: *Космајска 22 „Илусџр. Лисџ“ десно од великој сайа.* – Стр. [13]: [елипсаст печат] *Књижара Милорада Анџиіа Беоџрад Краља Милана 120.* – Стр. [19]: *Кинески зид дуі 3300 kt и џрађен 230. і. іре Хр. висок 11 m и на њему се може мимоићи неколико кола. Грађен је іреко 200 і.* – Стр. [14]: *О. Н. Бр 47142 од 18. аві. 925. разрешен од надзорнишћва.* – Стр. [28]: *Уџрављају Русијом: Зиновјев Камењев и Сџалин.* – Стр. [43]: *Сџуденџи: 293 радикали 265 маркисџи 224 демокраџи 158 Прибићевци 146 реџубликанци 21 земљорадници.* – Стр. [45]: *За іенсију: 1. молба, 2. решење о разврсиі. 3. уверење о разрешењу дужносџи све у дуџлик.* – Стр. [78]: *У Америци има 70.000 локомоштва и 17 милиона аушомобила. 172 іроф. на Беоір. Универзишћешу.*

11 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја, тј.] Цепни [црквени] календар за годину 1925. : издање Трговине канцеларијског материјала Васић и Јоџић Београд, 1925 (Београд : Штампарија Савић и Комп.) : аутограф, оригинал, на парним странама одштампани месеци са црквеним празницима, а на непарним простор за белешке, жућкаста хартија, картонске корице у црвеној, црној и белој боји

са мотивом девојке у српској народној ношњи и одштампаним текстом: *Мали календар 1925 Беоџрад Васић и Јоџић шрїовина харџија и канцеларијској ірибора, са накнадно нашивеним картонским корицама ; на предњој корици графитном оловком исписано Календар.* – [Б. м.], 1925. – Делимично рукопис. – 12,6 x 8,8 cm ; 17 листова, 11 стр. текста. – Није публикувано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Унутр. стр. предње корице: *Пре рашја од 370 мил. сџановника у Европи, 50 мил живело у реџубликама а осџало у монархијама. После рашја 230 мил. живи у реџубликама а 140 у монархијама. Пре рашја било 21 монархија, а 3 реџублике; данас 11 монархија и 16 реџублика.* – Насл. стр.: *Анџикварница у Рајарској улици бр. 5 исїод нове Народне Скуйшћине (раскр. шрамваја).* – Стр. [8]: *Жарко Савић књиовезац Пој Лукина 2.*

12 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја] : аутограф, оригинал, жућкаста каро хартија, браон картонске корице. – Чачак, Врњци, Овчарска Бања, 1928. – Рукопис. – 6,1 x 10,6 cm ; 22 листа, 41 стр. текста. – Није публикувано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [5]: *Књижара „Свешлосџ“ Дечанска 3.* – Стр. [9]: *За шри хиљаде іодина дала је Европја чешћири еја ірвоја реда и шїо: „Илијаду“ „Енеиду“ „Роланда“ „Јерусалим“.* – Стр. [13]: *Вош и кањец и њичево Толсћојеве речи іоследње.* – Стр. [14]-[15]: *Човек Зајада һото sapiens везан је за Биос. Човек исџока везан је за Лоіос.* – Стр. [25]: *Свака іозишћвна релиџија садржи шри елеменџа: 1. сисџем доіми, 2. веру у чуда и 3. кулшус.* – Стр. [28]: *Исџорија веровања дели се у 12 іруија и шїо: 1. Фшја и Мисир. мишїолоі., 2. Брама Вишну и Инд. мишїол., 3. Халдејска и Фенич. веровања 4. Грчки и Римски доіови. 5. Буда и Будизам. 6. Конфучије и Кишјајске секџе. 7. Мексиканска мишїолоіија. 8. Один и Скандин. веровања. 9. Мухамедансћиво и Коран. 10. Талмуд и Јевр. іредања. 11.*

Хришћанство 12. Позитивизам и чисти разум. у књизи „Живој без Боја“. – Стр. [32]: Томас Едисон је казао: „Доктори у будућности неће давати медецине, већ ће учити болеснике како да чувају своје тело, како до болести не би уопште ни дошли“. – Стр. [36]: Како је постао први живој на земљи имају три разне хитозе: 1. Живој је постао прасиварањем чисто механички 2. Живој у опште није ни постао, већ је одувек постојао у васиони или на нашој земљи. 3. Постао услед стваралачке моћи једној природној Боја ; Постоје три хитозе о постанку човека: 1. Да је Бој створио човека. 2. „ „ човек израстао из земље 3. „ „ се развио из ниже животињске стације. – Стр. [42]: Вароши. 1. Велелјне: Париз, Магрид. 2. Моументјалне: Рим, Флоренција, Венеција. 3. Живојисне: Гранада, Перуђа, Асизи. 4. Идилске: Луцерн, Хајделберт, 5. Старинске: Толедо, Саламанка, Нирнберт. 6. Чисте и свеже: Дрезда, Женева, Хај. 7. Леје по положју: Цариград, Ђенова, Лисабон. – Стр. [43]: *Sic transit gloria mundi* (Тако пролази слава светска).

13 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја тј.]

Календар за годину 1929. : аутограф, оригинал, жућкаста хартија са линијама, картонске корице пресвучене сивим платном. – Чачак, Врњци, Овчар Бања [итд.], 1928, 1929. – Рукопис. - 6,4 x 10 cm ; 62 листа, 87 стр. текста. – Није публикувано. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Полеђина предњег форзаца: [...] Анђић Димитрије лекар Скољанска 18; Јакшићева 2 први сирај „Сирани Прејлег“ [...] ; Светислав Дуфер књиговецац Обилићев венац 19. – Насл. стр.: *Federation interallice des ansiens combattants Међународна федерација бив. рајника* ; *Natura non facit saltus* (природа не прави скокове). – Стр. [2]: *Vanitas vanitatum* (сујеша над сујешама) ; *Sic transit gloria mundi* (Тако пролази слава светска). – Стр. [3]: Дојађају стварају историјске личности, а не личности дојађаје ; Бојородичин манастир у Грацу – Чачку. – Стр. [4]: Књижара „Светлост“

Дечанска 3 ; „Мисао“ Кнез Михаилова – Гранд Пасаж ; “*Respire finet*” – Мисли на крај. – Стр. [5]: 1832. ушорена Пожеја. – Стр. [19]: Хитерсин претарат против артериосклерозе а пронашао ја проф. Москов. универз. С. Мајков. – Стр. [25]: „Орманда ферман окупмаз“ – у шуми се ферман не чита – не важи. – Стр. [32]: Први воз у Србији пошао је на пруги Београд-Ниш 15. септ. 1884. ; Билеска миља има 1609 метр ; Архимандрит Павле Кенелац дао на латинском обавезу да ће свој народ привести унији ако буде изабран за епископа ; Мир између Србије и Аустрије закључен у Сен Жермену ; Најдужи тунел на свету Симлонски 19730 m ; Белом уљем назива се водена снаја ; Њујорк има 6 мил. становника, а са предграђима 9 мил. и 350 хиљада и то је највећи град на свету ; Кромпир су из Ј. Америке донели у Европу шпански калуђери 1550. ; Мисисипи са Мисуром најдужа река на свету 6970 km ; седам чуда старог света јесу: Мауолов гроб у Халикарнасу, Хејсова пирамида, Александријска кула светиља, Родоски колос, Семирамидини висећи врбови у Вавилону, Зевсов кил на Олимпу и Дианин храм у Ефесу. – Стр. [34]: Велимир Рајић волео се са Косаром Бобић сестром Милоша Бобића прег. Беогр. општин. Заједно учили филос. она се удала за Глишу Елезовића проф. Умрла. Он јој чистио венчање. – Стр. [35]: Послао 150 дин. књижари Геце Кона за „Сјоменицу Бојдана Појовића“. – Стр. [37]: У Чачанској цркви има јеванђеље које је усудијем поја Мије из Самала поцао ђак Вук из Никољ. Пазара 1554. г. – Стр. [42]: 321. г цар Костантин пројласио недељу за дан одмора. – Стр. [46]: *Nil mirari* Ничему се не чудити. – Стр. [51]: Трагедија на грчком значи јарчева песма, произашла из културно Дионисију која прати сашири јарећих ноћу. – Стр. [52]: Фабрика шећера у нашој земљи има 8 и то: у Београду, Ђурији, Осеку, Црвенки, Врбасу, Великом Бечке-реку, Усори и Белу. – Стр. [102]: Дешет се даје надимак зашто да би се његово право име сакриво од непријатеља те да му не би шкодили. Код свих народа у прошл. и садашњости консановано је веровање да име чини један важан део човека, да

је шо ујраво њејов дуїликай. - Да би смо моїли добиїти јомоћ од некої дожансїва, шреба да знамо њејово име јер је име дожансїва само јо себи моћно и збої шоїа боїови и делом крију своје име. - Жена, јо схваїању нашеї и друїих народа нама сродних, има начела демонскої и збої шоїа не сме изїоварашї име своїа мужа.

14 – ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

Kalendar za godinu 1930. : без забелешки, жућкаста хартија, делимично са линијама, картон пресвучен тамноцрвеном кожом, са златотиском на предњој корици: *Rajar guaranteed Дроїерија Мр. Ивана Бранковића Панчево Perutz*, на дну задње корице слепи отисак. – 10 x 6,8 cm ; 75 листова. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

15 - ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја] : аутограф, оригинал, жућкаста каро хартија, браон картонске корице. - Чачак, Овчарска бања, Врњци, Париз, Венеција, 1931, 1932. – Рукопис. - 6,4 x 10,1 cm ; 40 листова, 78 стр. текста. – Није публиковано. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [31-37]: *Булевар Монїмарїр, Враїа Сен Дениса и Сен Марїена, Булевар Сїтрасбурї, булевар Севасїойољ. Трї реїудлике (сїашїуа). Булевар Волїер. Плац де Вої најсїарији шрї Париза; шїу су живели їћа Севиње и В. Иїо (833.-48. ї). Сїуб їде је била Басїиља. Црква Св. їавла. „ Св. Жервеа – шїу је од їранаше јоїнуло 119 лица у раїу 1918. Оїшїїна. Торањ Св. Јакова. Плац Шайле. Главна їијаца Париза. Црква Сен Есїаш најсїарија у Паризу. Позоришїе Шайле и Саре Бернар. Сїоменик Карла Великої близу Ноїр Дам. Плац Мишел. Музеј Клини. Кафана Суфле їде је основано друшїво „Зора“. Сорбона. Колеж де Франс. Гимназија Луја Великої. Правни факулїетї. Панїеон је црква у јочасї св. Геневеве. У Панїеону: Сїоменик о їрокламовању реїудлике 1792. Мирабов сїоменик. Срце Гамбеїино (шїело у Ници)*

у јогруму: Русо, Волїер, Маршал Лан, Суфло који је зигао Панїеон, Карно їрег. реїудлике и њејов дега Иїо, Зола, Берїло и њејова жена, 40 ђенерала Наїолеонових. Ту сахрањен Жорес. Свеїа 54 лица сахрањена у Панїеону. Луксенбушки їарк. Позоришїе Одеон. Сенайї. Црква Сийлис (недовршена). Сїоменик 4 кардинала. Кварї Монїарнас. „Куїољ“ најїросїранїја кафана у Паризу. Сен Жермен де Пре најсїарија црква їде су се крунисали француски краљеви. На Монмарїру црква Св. Срце јосвећена изїнулим у раїу 1871. висока 170 т. Сїаница Сен Лазар за хавр. Магленина црква. Јелисејски дворац їде сега їредседник реїудлике. „Асїорија“ кафана у којој су Немци 1914. сїремили ручак за Виљема (близу Еїшоала). Иїов сїоменик. Хоїшел дес Инвалигес у њему: їенерал Дирок, Манжен їенерал 1866.-1925. Срце їрвої їренадира реїудлике, Тирен, Жером Бонаїарїа и шїело Наїолеоново. Минисїарсїво сїољ. јослова. Парламенї – Бурбонска їалаїа. Плац и сїуб Вангом. На їуїу Париз-Версаљ варош Пиїо. брдо Валерион. село Курбевоа (десно) воїни арсенал. варош Сирен. „ Сан Клу. шума Сан Клу. варош Севр. У Трианону сїо од једносїавної дрвеша у їречнику 2 т и 76 cm. – Стр. [38]: У Венецији У цркви деи Фрери – цркви калуђера јочивају Тицијан и Канова, а у криїїи најзнаїнији дуждеви и друїи знаїни људи. О зиду у ковчеїу косїи јоїубљеної дужда Мар. Валијера. Ту су најлїше Тицијанове (Вознесење Боїородице), а шїако исїо и Тинїорешове и Белинијеве. У цркви Santa Marija Salute био сїарешина Пије Х сїарешине їре їайсїва. У цркви Св. Марка леїе фреске у визанї. сїилу. У їалерији Венеција Мурано ручни рагови од сїакла.

16 - ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја тј.]
Роковник 1932 : аутограф, оригинал, жућкаста хартија са линијама, картон пресвучен црном кожом, са златотиском на предњој корици: *1932 Анїонијевић и Ђуковић Беоїрад – Тел. 20-947. – Чачак, Дубровник, 1932. – Рукопис. - 6,5 x 10,3 cm ; 48 листова, 62 стр. текста. - Није*

публиковано. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Насл. стр.: *Здравко Сјасојевић анџиквар – Рајарска до Бишољске ул. – Стр. [7]: Еј Нибелунзи – од њерманске речи Nebel = мајла – дића која живе у земљи мајле. Земљом мајле, лега и снеја Германи су звали њодземни свејш. ; Фејшиши су мајтеријални њредмејши за које се верује да у њима сјанује неко надчовечанско диће које има ѡајансјвену снају да може своја власника да зашјшиши од зла. ; Надјробни сјоменик ѡрвобидјно није нишија грујо нејо склонишише душе. Воћке на јробовима имају циљ да у себе јрине душу ѡкојникову и за јо се саде. – Стр. [12]: Најбржа риба на свејшју је делфин који може да јрејлива 15 мејш. за секунд. – Стр. [42]: Свејлосјш јређе у секунди 299.796 кт ; Прва коњска кола са 4 јочка дошла су у Ужич. Пожеју 1847. ј. из Беојрада. ; у Чачку до 1840. ј нису јрађани имали сјакло на јрозорима. ; у Чачку се јрви јуш насјанио обућар 1855. ј. која су звали јајучарем. – Стр. [43]: У Ужице су јрви јуш донешје жижиче на јродају 1848. ј ; Цивилно одело јрви је у Ужицу јонео судски јисар Маловић 1853. ј. које је кујшо у Беојраду. Шјорей су Ужичани јочели набављашји од 1860. ј. Први кројач Паја Мурић дошао у Ужице 1854. ј. – Стр. [46]: Гробље Пер Лашез ојворено је 1804. ј. У њеја је до сад сахрањено 825 хиљада особа сем шјо се сваке јодине сјлајује јо 4000 до 4200 особа. Сјалывање јраје 55 минушја. – Стр. [53]: Схоласјшика је средњовековна философија која је себи сјављала у задашак да исјине вере докаже у исјо време и као исјине разума. Зајо је, нарочитјо у своме јочешјку ова философија била „слушкиња шеолојје“. – Стр. [60]: Мавро Орбини у свом делу „Краљевсјво Словенско“ од 1601 јод. јрви је јисац који окривљује Вука Бранковића, да је изгао у Косовском боју.*

17 - ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја тј.]
Календар Kalendar za 1934 godinu [са реклам-ом за „Метеор“ стовариште мануфактурне робе Београд Кнез Михајлова 29 Телефон 22-4-23] : аутограф, оригинал, жућкаста

хартија са линијама, картон пресвучен црном кожом, са утиснутим ћириличним текстом на предњој корици: 1934 мануфакјура „Мешеор“ Беојрад Кнез Михајлова 29. – Чачак, Врњци, Загреб, Цетиње, Превлака, Рисан, Херцег Нови, Котор, Паштровићи, Конавли, Цавтат, Будва, Дубровник [итд.], 1934. – Рукопис. – 6,6 x 10,1 cm ; 60 листова, 50 стр. текста. – Није публикувано. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [3]: Члан владе – држ. конјролор Шванебах јравосл. Немац, јосле сваке седнице владе ишао је у аусјријску амбасаду у Пејројраду и саојшјавао шја је решено на минисјш. седници. – Стр. [4]: Вулкани јосјају: 1. Услед сурвавања јодз. јећина 2. Услед надирања вулк. јаре, лаве ка јовршини 3. Услед јуцања и јомерања великих делова земљ. коре јоводом њеној хлађења и убирања. – Стр. [7]: Инјелиценс сервис Енјлеска шјајна дијломација (флошја, банке, шјајна дијлом.).

18 - ФИЛИПОВИЋ, Божидарка

[Бележница мешовитог садржаја тј.]
Kalendar za 1934. godinu : аутограф, оригинал, жућкаста хартија са линијама, картон пресвучен браон кожом, са екслибрисом утиснутим ћирилицом на предњој корици: М. Филијовић 1934. – Чачак, Париз, Дубровник, Котор, 1934. – Рукопис. - 10,3 x 6,8 cm ; 57 листова, 60 стр. текста. – Није публикувано. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Стр. [57]: 25 фебруара 1934 јод основано грушјво „Књејшње Зорке“ у Чачку. јрејш. Дара Аћимовић ј. ј. Пашјровић Филијовић блај. ј.ђа Максимовић суд. секр. Зора Симић. и шј д. ; 26. фебр. сликале се ново изабране чл. са изасланицом ј-ђом Вајом Пејровић. Исјој дана она и ошјушовала. ; 11. маршја била јрва седница ујравној одбора биле јр. Д. Мишовић ј. јр. Пашјровић и Филијовић. и Цаја Илић, Дара Марковић, Јелисавејша Рагосав. А. Сјефан. Најша Марковић Лена Јанковић Елза Мица Обрадовић и јице Мајшић и Ђорђевић 26. Маршја 2. сед решено

да се огене за Врбциу 3. геце и йомоїну 2 сиротије жене издаїо на їо 500 дин. – Стр. [59]: Унуку раїи. инвалида да се куїи мушко одело. Девојчици Пеїковић хаљиница исїо уч. IV р. Бараћ хаљиница. – Стр. [61]-[65]: „Париске Силуеїе“ Љуби Ивановићу сликару ; „Мисао“ за 1933 їод. ; „Монмарїр“ у Паризу. Булевар „Плиши“ їде смо били 1931.- „Хоїел Радио“ Париз у својој їросїраносїи їресїавља вишу форму живоїа їако да се јавља као извор најлеїше уїехе. Сви удари судбине изледају милосїивији довољан је само їоїлед на њеїову неизмерну лейоїу їа да осейїмо у себи бескрајносїї нежносїи. Пойеїи се на узвишицу їде је црква „Свейїо Срце“ и са їе висине їоїледаїи Париз значи видеїи слику невероваїне лейоїе и умеїносїи. Пойеїи се на „Монмарїр“ коїи їресїавља чийав један свейї за себе. Ту ће се наїи исїїински боемски живоїи, наивна лакомисленосїї и заједљиви криїички дух. Трї Св. Ђорђа са бисїїом црїїача Гаварнија їа улицом „Пиїал“ їод VIII у којој су сїановали Скриб и Викїор Ыїо. Изаїи на їлас Клиши на средини је сїаїїуа Маршала Монсеја їуда ври разнобојан живоїи од сїанице Сен Лазар и Булевара де Клиши. На їлас-Блани „Муле Руж“ окреће лаїано своја крила и као да се окреће и све око нас и као да улазимо у царсїїво илузија. їлас-Пиїал невероваїна живосїї и веселосїї їу је їлави „Рај“ и у близини црвени „їакао“. Париз ври своїм живоїїом уїодне и їоноћи.

19 - ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја тј.]
Календар за 1939. годину : аутограф, оригинал, жућкаста хартија са линијама, картон пресвучен црном кожом, са утиснутим, делимично читљивим ћириличним текстом на предњој корици: [Шїедиција ?] Предузеће „Дуфер“ Беоїрад Обилићев Венац 19 Телефон [21-78 ?]. – Чачак, 1938, 1939. – Рукопис. - 10,1 x 6,8 cm ; [4 + 1 + 7 листова отцепљено], 55 листова, 37 стр. текста. - Није публикувано. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Унутр. стр. задње корице: Праїмаїизам їравац у философији їрема којем исїїина не їресїавља слику сїварносїи већ оруђе умної рада. Аїносїицизам їравац у философији їрема којем је људима немоїуће да сазнају сушїину свейїа. Деїтерминизам – људска воља није слободна. *Primum est vivere - Наїїре се мора живеїи.*

20 - ФИЛИПОВИЋ, Миливоје

[Бележница мешовитог садржаја тј.]
Календар за 1938 годину : аутограф, оригинал, жућкаста хартија са линијама, картон пресвучен црном кожом, са утиснутим ћириличним текстом на предњој корици: „Мейїеор“ | мануфакїура конфекција и їаланїерија Беоїрад Кнез Михаїлова 29 Телефон 22-4-23 1938. – Чачак, Врњци, Дубровник, 1938, 1939. – Рукопис. - 10,1 x 7 cm ; 66 листова [1 лист делимично одсечен], 79 стр. текста. - Није публикувано. - Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

На прелим. стр.: На їробљу Св. Михаїла на Лаїаду сахрањене власїїеоске їородице: Базили, Гоце, Боздари, Дечули, Гондуле, Бонга, Пуцићи и др. Црква веома сїара из 13. века. Под їиремом и їред уласком у цркву налази се сїара їробница Брасїїва Св. Михаїла основана 1291. ї. ; Енїлеску језик їовори їолико људи колико руски и немачки заједно. – Насл. стр.: *Од Москве до Владивосїїока їуїује се жељезницом 230 саїи. ; Тунел жељезн. кроз Иван їланину између Б. и Херцеїовине дуї 3 km и 600 met.* – Стр. [70]: *Кїу-Клукс-Клан је їаїно друшїїво їроїїив: сїїранаца, каїїолика, социјализма, Јевреја, Црнаца, слободної зигарсїїва. Има око 1.5 милион чланова и јака финансијска средсїїва од чланских улоїа. За 20 їод. извршили: 745 їаљевина, 1970 мучења 485 убисїїава.* – Стр. [74]: *По сїаїшисїици од 1931. їод. у Б. и Херц. било је: їравослав. 46 % каїїолика 21 % мухамед. 31 %.*

21 - ФИЛИПОВИЋ, Божидарка

[Белешке о трошковима куће у Чачку]

: аутограф, оригинал, жућкаста каро хартија ушивена у картонске корице пресвучене тамноплавом кожом, са утиснутим ћириличним

текстом на предњој корици: *1937 Маричић и Јанковић Београд – Судбошница*. – Чачак, [б. г.]. – Рукопис. – 10,5 x 7 cm ; 24 листа, 4 стр. текста. – Није публикувано. – Из рукописног дела Легата Миливоја и Божидарке Филиповић.

Залог за будућност

Овакве приватне библиотеке изузетно су ретке, те Легат Филиповића, као један од носиоца културног идентитета Чачка и Србије, представља неисцрпан извор информација који већ седам деценија привлачи истраживаче и из других градова, а скенови појединих публикација слати су чак и корисницима на другим континентима.⁴⁹ О њој је снимљено неколико радио и ТВ емисија, а објављени су и бројни текстови. Легат Филиповића нашао се 1955. године на страницама *Енциклопедије Југославије*,⁵⁰ монографије *Моравички округ*,⁵¹ а својевремено је уписан и у *Рејсисхар Библиотјека целина* Народне библиотеке Србије. Миливоје Филиповић заступљен је и у *Лексикону историје његајојје српског народа : њериод до 1945. њодине*.⁵²

Пратећи историјат Филиповићеве библиотеке, неопходно је поменути и неколико самосталних изложби његових књига поводом пригодних годишњица, али и бројне друге изложбе које су готово незамисливе без овог књижног фонда (сл. 42, 43).

Уласком у XXI век ова спомен-библиотека све више добија на вредности и значају, те је Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку с разлогом поносна што је баш она легатар овог писаног блага, својеврсног

залога за будућност који је утиснуо особен печат националној историји и култури.

Легатар и дан-данас поштује једину жељу дародаваца - да се књиге из легата не износе ван просторија Библиотеке - показујући се достојним баштиником њиховог културног наслеђа.

Из пијетета према овим изузетним добротворима који су иза себе оставили историју - друштвену, политичку и културну, Завичајно друштво „Чачани“ покренуло је иницијативу да се једна улица у Чачку назове њиховим именом.

Стручно проценивши уникатност и изузетну вредност Легата Миливоја и Божидарке Филиповић и Библиотеке целине Јована Давидовића (такође у власништву чачанске Библиотеке), Управни одбор Народне библиотеке Србије је 26. децембра 2013. године донео *Одлуку о утврђивању сџаре и рејке Библиотјеке ѓрађе за културно добро од великој значаја, уврстивши их у Лисџу сџаре и рејке Библиотјеке ѓрађе од великој значаја* међу 20 најзначајнијих легата и библиотека целина у Републици Србији.⁵³

Највећи стручно-научни скуп библиотекара Србије *Библионет* одржава се једном годишње са циљем афирмације, промоције и унапређења делатности библиотека, као и развоја научно-истраживачког и стручног рада. Јубиларни десети *Библионет 2016* са темом *Летати и Библиотјека целине*, одржан је у Крагујевцу од 26. до 28. маја 2016. године у организацији крагујевачке Народне

[49] С обзиром на разноврсност публикација, Легат користе све категорије корисника – средњошколци, студенти, професори, специјализанти, истраживачи разних научних дисциплина, књижевници, уметници...

[50] *Енциклопедија Југославије*. 1: А-Боск (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1955), 525.

[51] *Моравички округ* (Краљево: Глас Србије, 1997), 221.

[52] Недељко Трнавац, *Лексикон историје његајојје српског народа : њериод до 1945. њодине* (Београд: Завод за уџбенике, 2012), 631.

[53] Одлука је објављена у „Сл. гласник РС“ бр. 2/14 од 10.01.2014.

библиотеке „Вук Караџић“ и Заједнице матичних библиотека Србије. У богатом програму овогодишњег скупа представљени су легати и библиотеке целине које се чувају у јавним библиотекама Србије, а као гости своје легате презентовали су и библиотекар из Републике Српске и Македоније.

Међу тридесетак библиотека заступљених на дводневним сесијама *Библионеџа* запажен рад имали су библиотекар чачанске Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“, мр Маријана Матовић, Оливера Недељковић и Тамара Јанковић, које су представиле Легат Миливоја и Божидарке Филиповић и Библиотеке целине Јована Давидовића и Сине Пауновића. О овом вредном културном благу уз богату видео-презентацију говориле су мр Маријана Матовић и Тамара Јанковић.

Легат Миливоја и Божидарке Филиповић

Рукописна грађа

1. *Кашалої књија* Миливоја и Божидарке Филиповић
2. Бележнице Миливоја Филиповића (21)

Архивска грађа

1. Ситан библиотечки материјал (визиткарте, чланске карте, дописнице, признанице, потврде, позивнице, путне исправе, легитимације, пасош Божидарке Филиповић...)
2. Фотографије

Фонд Међуопштинског историјског архива у Чачку

1. Објава о постављењу Божидарке Лазовић за учитељицу I и II разреда основне школе у Приликама (1893)
2. Албанска споменица Миливоја Филиповића (1921)
3. Одликовање Светог Саве V реда (1922) и Одликовање Светог Саве IV реда (1928)
4. Молба адвоката из Чачка Момчила Симића Суду општине чачанске о издавању тапије Миливоју Филиповићу за купљену кућу у Чачку (1926)

5. Молба Р. М. Јовичића, председника суда у Пожеги, упућена Суду општине чачанске са препоруком да Миливоја Филиповића прими за грађанина Чачка (1927)
6. Документа Миливоја Филиповића упућена Суду општине чачанске (1926, 1927)⁵⁴
7. Дописнице Јована Цвијића (1921) и Матије Мурка (1932) упућене Миливоју Филиповићу
8. Потврда брезовске Народне књижнице и читаонице о примљеном прилогу од Миливоја Филиповића (1939)
9. Позивница Божидарке Филиповић за свечану прославу стогодишњице основне школе у Горњој Добрињи (1954)
10. Фотографија Миливоја Филиповића

Архив Србије

(*Министарство просвете*)

3. Потврда Младена Марковића, управника основне школе у Приликама, о венчању Миливоја и Божидарке Филиповић, упућена министру просвете и црквених послова (1895)
4. Телеграм и дописи Миливоја Филиповића упућени из Брезове министру просвете и црквених послова (1896)⁵⁵

Литература

1. [Аноним]. „Дух прохујалих времена : легат Миливоја и Божидарке Филиповић проглашен културним добром од великог значаја за Републику Србију.“ *Чачанске новине*, 13. мај 2014, Култура.
2. Василић, Витомир, прир., *Вогич Међуопштинској историјској архива у Чачку*. Чачак: Међуопштински историјски архив, 1988.
3. Давидовић, Горан, Павловић Лела. *Историја Чачка : хронологија од праисторије до 2000. године*. Чачак: Међуопштински историјски архив, 2009.
4. Đurković-Jakšić, Ljubomir. *Jugoslovensko knjižarstvo : 1918-1941*. Beograd: Narodna knjiga, 1979.
5. *Enciklopedija Jugoslavije. 1: A-Bosk*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1955.
6. Јаковљевић, Милутин. „Успомене једне учитељице.“ *Дисов ласник* бр. 2 (1973): 45-46.

[54] Копије молби и докумената из фондова Међуопштинског историјског архива у Чачку добијене су љубазношћу Радоша Ж. Маџаревића, архивског саветника (1947-2013).

[55] Копије докумената из фондова Архива Србије добијене су љубазношћу Радивоја Бојовића, историчара Народног музеја у Чачку.

7. Јаковљевић, Милутин, прир., Божидарка Филиповић, „Моје успомене : (писане од 2. XI 1942. до 4. X 1954).“ *Изворник : траћа Међуоштинској историјској архива* бр. 6 (1989): 201-219.
8. Јоновић, Петар, ур., *Српско књижевство : зборник радова из историје српској књижевности*. Нови Сад: Прометеј и Библиотека Матице српске, 1997.
9. Кочовић Д. [Добривоје]. „О потреби једне јавне библиотеке у Чачку.“ *Чачански глас*, 16. јул 1932.
10. Матовић, Маријана, „Легати (библиотеке целине) и личне библиотеке у Чачку : српско задужбинарско наслеђе.“ *Зборник радова Народної музеја ХХХV* (2005): 275-332.
11. Матовић, Маријана, „Духовни споменик за незаборав.“ *Дисово њореле* бр. 39 (2008): 34-35.
12. Матовић, Маријана, „Трагом записа Миливоја Филиповића.“ *Глас библиотеке* бр. 15 (2008): 81-118.
13. Матовић, Маријана, „Из бележница Миливоја Филиповића.“ *Глас библиотеке* бр. 16 (2009): 137-158.
14. Матовић, Маријана, „Миливоје и Божидарка Филиповић – житељи општине пожешке.“ *Пожешки тодишњак* бр. 9 (2011): 175-184.
15. Матовић, Маријана, „Са гулама у крилу – Миливоје Филиповић и Матија Мурко трагом српско-хрватске народне епике.“ *Глас библиотеке* бр. 21 (2015): 73-94.
16. Миодраговић, Јован. *Учишћелска школа у Београду : за њрвих двадесет и њет година својеја живоија*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1896.
17. *Моравички округ*. Краљево: Глас Србије, 1997.
18. Murko, Matija. *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike : putovanja u godinama 1930-1932*. Knj. 1-2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.
19. Орбовић, Марија, „Књижев и штампар Исаило А. Петровић“. *Зборник радова Народної музеја ХХVI* (1996): 149.
20. Орбовић, Марија, „Рад Миливоја Филиповића на ширењу књиге у пожешком и ариљском крају“. *Глас библиотеке* бр. 4 (1991): [29]-34.
21. Поповић, Драгомир С., „Миливоје Филиповић : (1871-1941).“ *Градац* бр. 32 (1980): 46-60 [шtamпано и као сепарат].
22. *Рајни дневници Ужичана : 1912 -1918*. Ужице: Историјски архив, 1995.
23. Симић, Михаило, „Кућа пуна књига, 'Боц, мау пуц' и одгајивач пчела“. *Чачак и Чачани некад*. Београд: М. Симић, 2002.
24. Стишовић, Делимир. *Брзова њод Мучњем*. Београд: Културно-просветна заједница Србије, 2003.
25. Трнавац, Недељко. *Лексикон историје њедајојје српској народа : њериод до 1945. њодине*. Београд: Завод за уџбенике, 2012.
26. Урошевић, Драгослав, „Филиповићева библиотека : пример безграничне љубави према књизи“. *Чачански глас*, 14. септембар 1962.
27. Филиповић, Божидарка, „Моје успомене : (писане од 2. XI 1942. до 4. X 1954).“ *Изворник : траћа Међуоштинској историјској архива* бр. 6 (1989): 201-219.

Milivoje Filipović, Teacher, Warrior and Legator (1871-1941)

(On the occasion of the 145th birth anniversary and 75th death anniversary of Milivoje Filipović and of the First World War Centenary)

Howsoever restricted by turbulent historical events in the restless Balkan territories, the honorable Serbian tradition of private foundations (in Serbian “zadužbina” meaning giving for the “soul”) kept its importance in almost all times of the Serbian history. Legacies and libraries, as a sort of material and spiritual patrimony representing nationwide treasures, have always been irreplaceable guardians of the national cultural heritage, saving it from deterioration and oblivion. Thanks to the revival of the spirit of philanthropy in Serbia, many public libraries are proud to preserve in their funds valuable personal libraries left by a will or gift contract by owners or their descendants. Such private collections of books, personal and art objects were created thanks to passionate collection activity and refined taste of their owners and therefore have a specific status and treatment in the field of librarianship.

Owing to the Legacy of a married couple of teachers, bibliophiles and philanthropists Milivoje (1871-1941) and Božidarka (1874-1959) Filipović, left in 1948 to the institution which at that time was the City Library and Reading Room of Čačak, the Library of Čačak is the owner of a unique literary treasure counting about 4.000 extraordinarily well preserved monographic and serial publications belonging to the publishing production from the end of the 19th century and the first half of the 20th century. These two intellectuals with wide-ranging interests, whose minds were directed far towards the future, altruistically committed their whole lives to the noble mission of enlightenment and creation of their library. During the times when, teaching was one of the most respectful professions in Serbia, the book represented one of the vital needs of the middle class

and, therefore, today their library leaves us out of breath. Besides their love for books, these intellectuals were also great patriots – Milivoje participated in Balkan Wars and the First World War and received the highest national orders for his service during times of war and peace. When in 1926, after their retirement, the Filipovići became the citizens of the Municipality of Čačak, their home soon became a real cultural gathering, not only for the residents of Čačak, but also for famous men of Serbian culture and science, by enriching each one of its visitors. Their immense intellectual curiosity lead them throughout the former Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, that is the Kingdom of Yugoslavia, but also to many European capitals. By living honorable lives and creating an outstanding personal library which they left to their proud fatherland, Milivoje and Božidarka Filipović left behind them a history whose fragments have been presented in this paper.

After having done an expert evaluation of the personal library of Milivoje and Božidarka Filipović, the Board of Directors of the National Library of Serbia, on 26 December 2013, classified this legacy into the **List of old and rare library records of great importance** for the Republic of Serbia. At the occasion of the 145th birth anniversary, 75th death anniversary and the First World War Centenary, *National Museum Journal XLV* (Čačak, 2016) publishes exclusive and so far unknown data concerning the orders of Milivoje Filipović – *Albanian Memorial* (1921) and *Order of Saint Sava of the 5th* (1922) and *4th degree* (1928) he was decorated with by the king Alexander Karađorđević the First for his merits during times of war and peace – participation in the First World War and longtime work on the national enlightenment, and they are preserved in the Intercommunity Historical Archives in Čačak.

MSc Marijana MATOVIĆ

Milivoje Filipovic, maître d'école, guerrier et légateur (1871-1941)

(À l'occasion du 145ème anniversaire de la naissance et des 75 ans du décès de Milivoje Filipovic et du Centenaire de la Première Guerre mondiale)

Bien qu'elle fut tant entravée par les événements historiques agités sur les zones des Balkans en difficulté, la tradition serbe honorable de dotation (donner „de l'âme“) vint au premier plan dans presque toutes les époques de l'histoire serbe. Les legs et les bibliothèques, ensembles comme sorte

d'héritage matériel et spirituel à l'échelle nationale, furent de tout temps le gardien irremplaçable du trésor culturel national, le sauveur de la déchéance et de l'oubli. Grâce à la renaissance de l'esprit de fondation en Serbie, de nombreuses bibliothèques publiques dans leurs fonds, avec fierté, gardent le patrimoine des précieuses bibliothèques personnelles, que leurs propriétaires et descendants leur ont légués ou offerts par acte de donation. De tels recueils privés d'ouvrages, de matériaux d'archives, d'objets d'art et d'objets personnels apparurent grâce à la collecte passionnée et au goût raffiné de leurs propriétaires, aussi possèdent-ils un statut et un traitement spécifiques dans la bibliothéconomie.

Dû au legs du couple d'enseignants, bibliophiles et bienfaiteurs, Milivoje (1871-1941) et Bozidarka (1874-1959) Filipovic, légué en 1948 à la bibliothèque et à la salle de lecture municipales à Cacak d'alors, la Bibliothèque de Cacak est propriétaire d'un trésor littéraire d'environ 4 000 publications monographiques et sérielles, remarquablement conservées, qui appartiennent à la production éditrice de la fin du XIXème et de la première moitié du XXème siècle. Ces deux intellectuels universels, dont les perspectives spirituelles allèrent loin dans l'avenir, consacrèrent toute leur vie généreusement à la mission civilisatrice noble et à la fondation de leur bibliothèque. Du temps lorsqu'en Serbie la belle et honorable profession de maître d'école fut une des plus estimées, le livre représente une des nécessités vitales de la classe bourgeoise, aussi reste-t-on aujourd'hui encore paletant

devant leur bibliothèque. En dehors de la passion envers les livres, un grand patriotisme orna également ces gens sages – Milivoje participa aux Guerres balkaniques et à la Première Guerre mondiale et, pour son service en temps de guerre et de paix, il recevra les plus hautes distinctions nationales. Lorsque les époux Filipovic, après leur prise à la retraite en 1926, devinrent citoyens de la commune de Cacak, leur demeure devint très vite un véritable lieu de rencontre culturelle, non seulement des habitants de Cacak, mais aussi de noms célèbres de la culture et de la science serbes, enrichissant chaque visiteur. La curiosité intellectuelle intarissable les mena vers le Royaume d'antan des Serbes, des Croates et des Slovènes, c'est-à-dire au Royaume de la Yougoslavie, mais aussi dans de nombreuses métropoles européennes. Par leur vie honorable et leur bibliothèque personnelle exceptionnelle qu'ils offrirent à la gloire de leur patrie, Milivoje et Bozidarka Filipovic laissèrent derrière eux l'histoire, dont les fragments figurent dans cette étude.

Évaluant professionnellement la valeur exceptionnelle de la bibliothèque personnelle de Milivoje et de Bozidarka Filipovic, le Conseil d'administration de la Bibliothèque nationale de la Serbie inséra ce legs, le 26 décembre 2013, dans la **Liste ancienne et rare du matériel de bibliothèque de grande importance** pour la République de Serbie. À l'occasion du 145ème anniversaire de sa naissance, des 75 ans de son décès et du Centenaire de la Première Guerre mondiale, le *Recueil des travaux du Musée national XLV* (Cacak, 2016) fit paraître exclusivement des données jusqu'à présent inconnues sur les décorations de Milivoje Filipovic – Médaille de la Retraite d'Albanie (1921) et l'Ordre de Saint-Sava de Vème (1922) et de IVème classe (1928), avec lesquelles il fut décoré par le Roi Alexandre Premier Karadjordjevic pour ses mérites en temps de guerre et de paix- participation à la Première Guerre mondiale et nombreuses années de travail à l'Éducation nationale, et elles sont conservées dans les Archives intercommunales historiques à Cacak.

Marijana MATOVIC

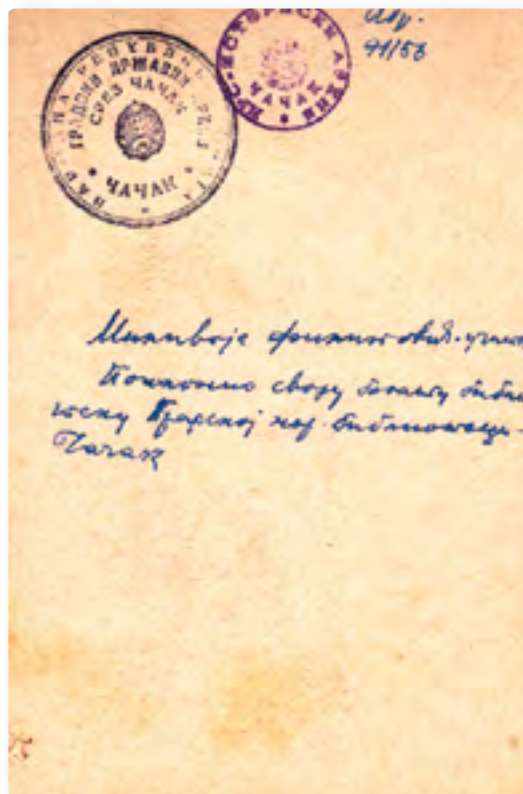
Сл. 1 - Авионски снимак Чачка (1926)

Сл. 2 - Главни штрју Чачку - Храм Светиої Вознесења, конак Јосифодара Јована Обреновића (лево) и владичански конак (десно) (цртџеж Феликса Каница, 1860)

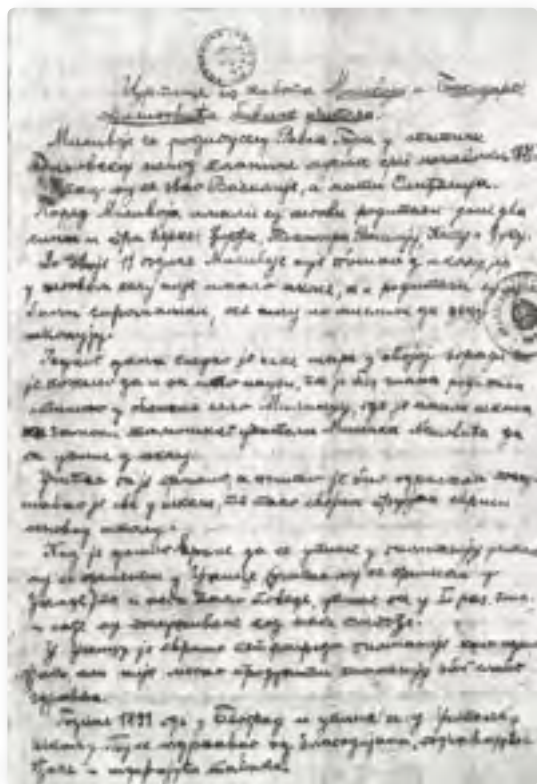
Сл. 3 - Миливоје Филиповић (1871-1941)

Сл. 4 - Ревџер фойографіје Миливоја Филиповића (сл. 3)

Сл. 5 - Културно добро од великој значаја - Лејаш Миљовоја и Божидарке Филиповић (Научно одељење Градске библиотеке „Владислав Пејковић Дис“ у Чачку)

Сл. 6 - Факсимил рукописа Божидарке Филиповић „Цртице из живота Миљовоја и Божидарке Филиповића, бивших учитеља“

Сл. 7 - Учитељи, добротвори и лејашори Миљовоје и Божидарка Филиповић

Сл. 8 - Миловоје Филиповић, учесник Балканских и Првој свејској раша

Сл. 9 - Миловоје Филиповић као школски надзорник са Божидарком (седе лево) и наставницима јожешке основне школе (1920)

Сл. 10 - Миловоје Филиповић са својим ђацима (Ужичка Пожеја, 1922)

Сл. 11 - Божидарка Филиповић са својим ђацима (Ужичка Пожеја, 1925)

Сл. 12 - Краљевски орден Свеишоа Саве V реда (1922)

Сл. 13 - Културно сћецишиће - некадашња кућа Миливоја и Божидарке Филиповић у Чачку (улица Синђелићева бр. 10)

Сл. 14 - Божидарка и Миливоје Филиповић - далеко исјред свој доба

Сл. 15 - Краљевски орден Свеишоа Саве IV реда (1928)

Сл. 16 - Пензионерски дани у Чачку - дружење са родбином и пријатељима

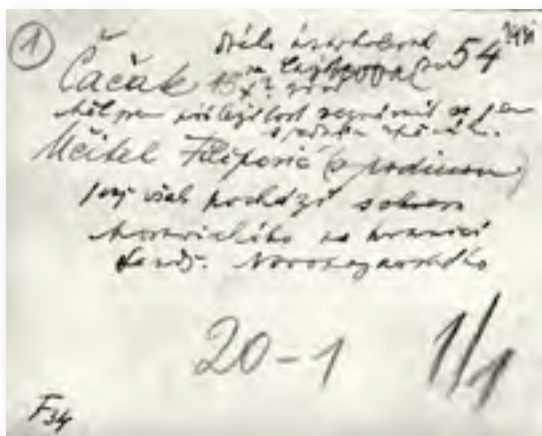
Сл. 17 - Миливоје Филиповић на Морави

Сл. 18 - Чланска карћа Географског друштва у Београду

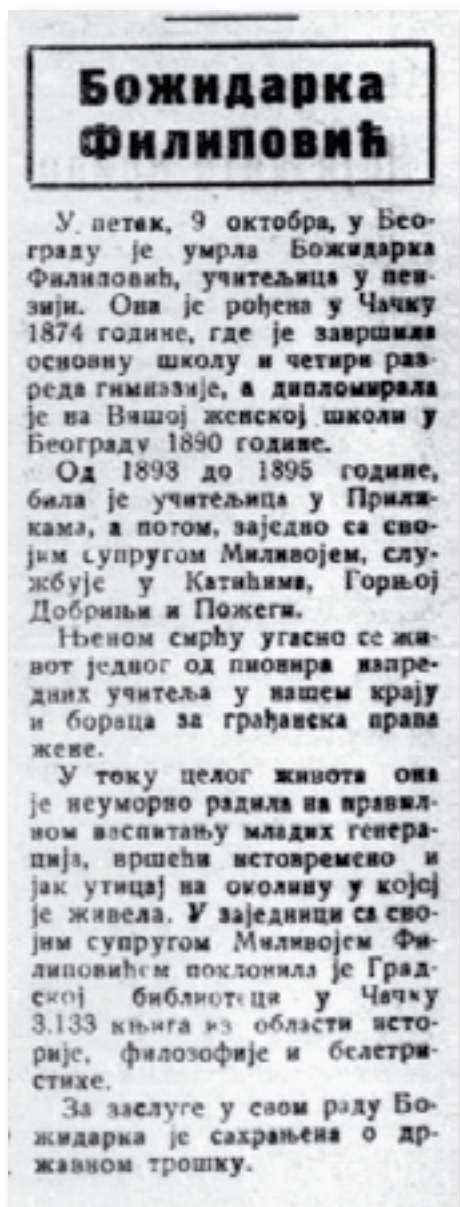
Сл. 19 - Миливоје Филиповић са родбином (Чачак, 10. јул 1931)
(Фојто: Сјанислав Мурко)

Сл. 20 - Забелешка Мајије Мурка на реверсу
фојтографије (сл. 19)

Сл. 21 - Чланак из „Чачанској гласа“ (31. јул 1957)

Сл. 22 - Некролој Божидарки Филиповић („Чачански глас“, 14. октобар 1959)

Сл. 23 - Породична гробница Миливоја и Божидарке Филиповић на сјаром Чачанском гробљу (Фото: Маријана Мајковић)

Сл. 24 - Стоменици Миливоју и Божидарки Филиповић (лево), Божидаркиним родитељима Филији и Димитрију, и сестрама Рокси и Сјаници (десно) (Фото: Маријана Мајковић)

Сл. 25 - Чланак из „Чачанској гласи“ (5. јул 1951)

Сл. 26-27 - Екс либриси и својеручни пописи власника

Сл. 28 - „Голубица“ (1843-1844), најстарија публикација у лејџу

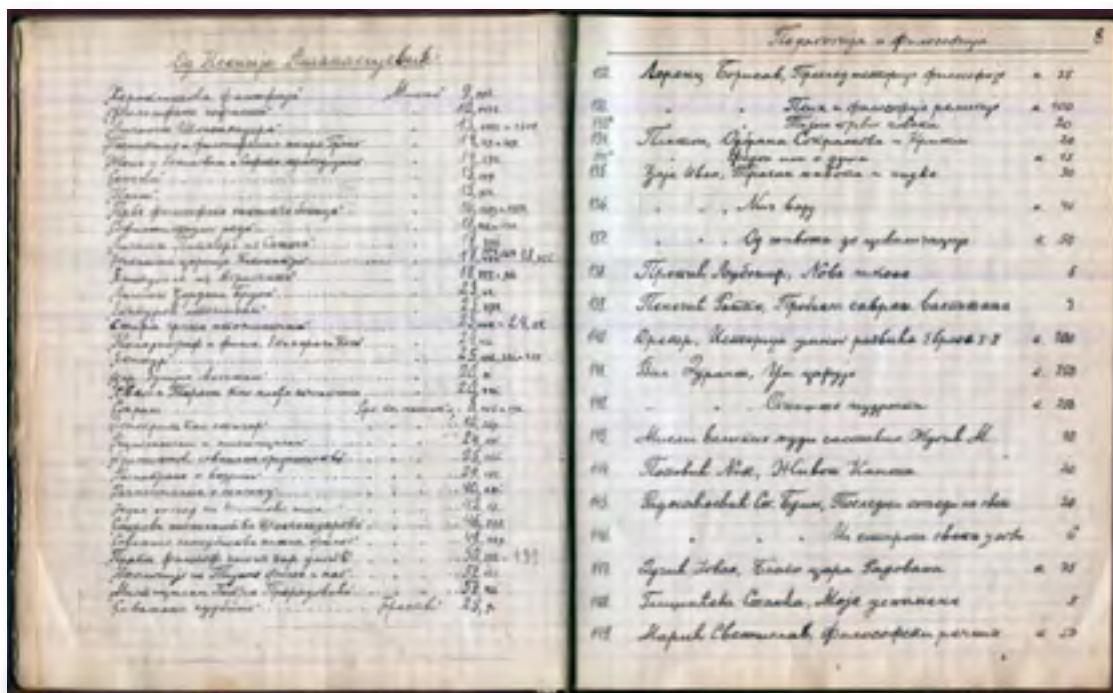
Сл. 29 - Стара књига из фонда лејџа - издања пре 1867. године

Сл. 30 - Краснойисне марјиналије Миловоја Филијовића - аушенично сведочансйво изванредне ерудиције

Сл. 31 - Оријнални рукописни Кајшалој књија „Миловоја Филијовића и Божидарке Филијовиће, учийельа”

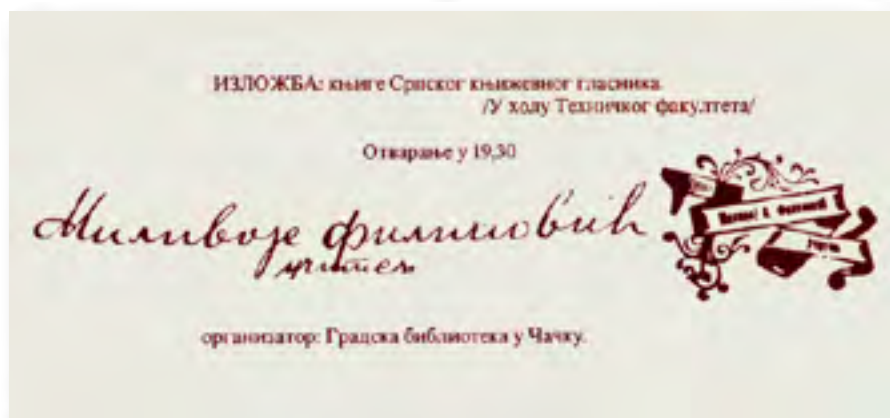
Сл. 32 - Фрајменћи из рукописној Кајшалоја књија Миловоја Филијовића

Сл. 33 - Једна од њубликација значајних за завичајну историју Чачка

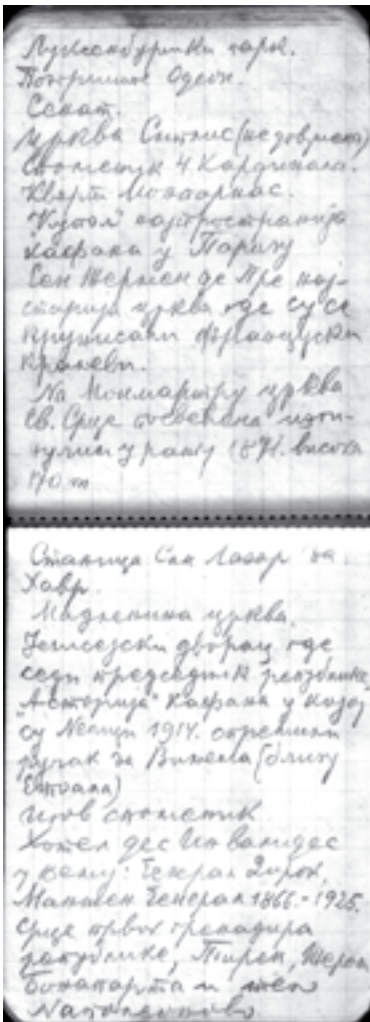
Сл. 34-35-36 - Део леђања - сѝари библиоѝечки маѝеријал*

Сл. 34, 35, 36, 37 - Део леђања - сѝан библиоѝечки маѝеријал

Сл. 38 - Пасош Божидарке Филијовић из времена аустроугарске окупације (издај 1918)

Сл. 40 - Пушћописне белешке Миливоја и Божидарке Филијовић

Сл. 39 - Рајне и мирнодојске бележнице Миливоја Филијовића

Сл. 41 - Фрајменї рајної Бележника Миливоја Филијовића из Балканских рајвова

Сл. 42 - Мр Маријана Мајковић, аутор изложбе и публикација из Леђа Миливоја и Божидарке Филиповић „Завештање за вечност” (23. април 2014)

Сл. 43 - Фрагменти изложбе „Завештање за вечност” (23. април 2014)